

ΒΥΡΩΝ Γ. ΠΟΛΥΔΩΡΑΣ

ΔΙΔΑΧΕΣ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ
στο σήμερα

ΑΘΗΝΑ, ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2016

ΒΥΡΩΝ Γ. ΠΟΛΥΔΩΡΑΣ

ΔΙΔΑΧΕΣ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ
στο σήμερα

ΑΘΗΝΑ, ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2016

Α΄ ΕΚΔΟΣΗ: ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2016

Σειρά: ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΔΟΚΙΜΙΑ

Τίτλος: ΔΙΔΑΧΕΣ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ στο σήμερα

Συγγραφέας: ΒΥΡΩΝ Γ. ΠΟΛΥΔΩΡΑΣ

Επιμέλεια: Νίκος Γαλάνης – Μαργαρίτα Β. Πολύδωρα

Copyright © Βύρων Γ. Πολύδωρας

Αυτοέκδοση

Δεν πωλείται. Χαρίζεται *Honoris causa*

Αντί για τη σημείωση περί πνευματικών δικαιωμάτων,
προτείνεται:

Ελεύθερη η διάδοση του όλου ή μερών του παρόντος
πονήματος. Και εάν θυμηθούν (οι διαδίδοντες), αναφέρουν
και το όνομα του συγγραφέα.

*Ένα κοπάδι από καρακάζες επιτίθενται μετά μανίας
σ' ένα μικρό, μοναχικό αηδόني,
γιατί το εύρισκαν παράφωνο
και τους χαλούσε τη χορωδία (!)
(Αισώπειος μύθος ή λαϊκή παροιμία;
Ούτε το ένα, ούτε το άλλο.
Απλά, αυτοβιογραφική υποσημείωση)
Β.Γ.Π.*

Η μορφή του Αριστοτέλη στο εξώφυλλο είναι λεπτομέρεια από τον ως άνω πίνακα του Αναγεννησιακού ζωγράφου Ραφαήλ (1483-1520) «Η Σχολή των Αθηνών»

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

1. **Ελληνική ιδεολογία**, 1977, αυτοέκδοση
2. **Ο κόσμος που θέλουν οι νέοι μας**, 1977 (Συλλογικό-Καθημερινή)
3. **Περί αξιοκρατίας**, 1981, αυτοέκδοση
4. **Στα ιδεολογικά χαρακώματα**, 1981, αυτοέκδοση
5. **Ο λόγος του Θεού, ο λόγος του πολιτικού και το μέλλον της Ευρώπης**, 1989, αυτοέκδοση
6. **Ακαδημαϊκές προτάσεις**, 1989, αυτοέκδοση
7. **Πολιτική και τέχνη**, 1989, αυτοέκδοση
8. **Δύο ετερόκλητα κείμενα: α. Ο μύθος του Σίσυφου β. Η «Ιέρεια» από τα Βίλλια**, 1989, αυτοέκδοση
9. **Θετικός λόγος**, 1992, αυτοέκδοση
10. **Ερωτήσεις, Παρατηρήσεις, Σχόλια;**, 1993, εκδόσεις Πιτσιλός
11. **Σταυρός-θυσία-χριστιανοσύνη στην Ελλάδα και τον κόσμο σήμερα**, 1993, αυτοέκδοση
12. **Μπουσίντο: Ο Κώδικας των Σαμουράϊ**, 1996, εκδόσεις Καστανιώτη
13. **Μέμφομαι...**, 1996, αυτοέκδοση
14. **Εξωτερική πολιτική**, 1996, αυτοέκδοση
15. **Η Διακήρυξη**, 1997, αυτοέκδοση
16. **Η Παρέμβαση**, 1997, αυτοέκδοση
17. **Ισχύουν όλα...**, 1997, αυτοέκδοση
18. **Τόπος διακοπών I & II**, 1997, αυτοέκδοση
19. **Σκέψεις πολιτικής οικονομίας**, 1998, αυτοέκδοση
20. **Μετά παρρησίας**, 1998, εκδόσεις Όμβρος
21. **Την παραμονή της Αγίας Αγνής**, 1998, εκδόσεις Όμβρος

22. **Η χάρτα του Ρήγα**, 2000, αυτοέκδοση
23. **Τί συμβαίνει στο Κόσσοβο**, 2000, αυτοέκδοση
24. **Πολιτισμός, ελληνική γλώσσα και εθνική επιβίωση**, 2000, αυτοέκδοση
25. **Η αλήθεια για την οικονομία**, 2000, αυτοέκδοση
26. **Ελληνική πολιτική ανάπτυξη**, 2000, αυτοέκδοση
27. **American society**, 2000, αυτοέκδοση
28. **Που βρισκόμαστε;**, 2000, αυτοέκδοση
29. **Η Μείζων Αθήνα**, 2002, εκδόσεις Καστανιώτη
30. **Η Ολυμπία θα ζήσει**, 2002, αυτοέκδοση
31. **Οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 2004 στην Αθήνα**, 2003, αυτοέκδοση
32. **«Ο αιώνιος Ιάσων»**, 2003, αυτοέκδοση
33. **Θέματα πολιτικής οικονομίας**, 2003, αυτοέκδοση
34. **Μυριόβιβλος**, 2004, αυτοέκδοση
35. **Πολιτική ανάπτυξη στην Ελλάδα**, 2005, εκδόσεις Καστανιώτη
36. **Αστυνομία: Ο αέναος πλατωνικός φύλακας**, 2006, αυτοέκδοση
37. **Αμερικανική κοινωνία και πολιτική**, 2007, αυτοέκδοση
38. **Για μια νέα ιδεολογία**, 2008, εκδόσεις Καστανιώτη
39. **Έλλην λόγος, ο Ευρωπαϊκός λόγος**, 2010, αυτοέκδοση
40. **Η χρηματοπιστωτική κρίση**, 2010, αυτοέκδοση
41. **«Περί Στεφάνου» λόγος του Δημοσθένη**, 2010, αυτοέκδοση
42. **1821: Υπόθεση πίστεως και Εθνικής έμπνευσης**, 2011, αυτοέκδοση

43. **Κατά Κλησόνων**, 2012, αυτοέκδοση
44. **Περί δημοσίου χρέους**, 2012, αυτοέκδοση
45. **Και τώρα τί κάνουμε;**, 2012, αυτοέκδοση
46. **Ποιά Ευρώπη;**, 2013, εκδόσεις Λιβάνη
47. **Η τραγική επιλογή του χάους**, 2014, αυτοέκδοση
48. **Η φωνή του Βιγλάτορα**, 2015, εκδόσεις Λιβάνη
49. **Η εθνική μας ταυτότητα**, 2016, αυτοέκδοση

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	ΣΕΛ.
❖ ANTI ΠΡΟΛΟΓΟΥ μια εξομολόγηση	15
❖ ΔΙΔΑΧΕΣ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ	21
❖ I. Εισαγωγή	21
α) Μια ανάμνηση	21
β) Ορισμός της τραγωδίας κατ' Αριστοτέλη	22
γ) Η Αισθητική του Αριστοτέλη	27
❖ II. Η Δυτική Σκέψη και ο Αριστοτέλης	32
α) Βυζαντινοί και Ευρωπαίοι Εγκυκλοπαιδιστές	32
β) Οι άλλοι «σχολάρχες» Αριστοτελιστές	33
γ) Η άρθρωση του Ευρωπαϊκού πνεύματος και ο Αριστοτέλης	38
❖ III. Δικαιοσύνη και ελευθερία	40
❖ IV. Δικαιοσύνη και αρετή	43
❖ V. Ρητορική	48
α) Το δημοκρατικό υπόβαθρο	48
β) Η Ιστορική μαρτυρία	49

γ) Λαϊκισμός, το νέο «αποδιοπομπαίο» είδος λόγου	54
❖ VI. Τυπική λογική και Πολιτικά	59
α) Λογική, Συλλογισμός, Απόδειξη	59
β) Πόλις-κράτος και εθνικό κράτος «φθίνον»	61
❖ VII. Μεταμορφώσεις και παραχαράξεις της Δημοκρατίας	64
α) Ανισότητες, Παγκοσμιοποίηση, Νέα Τάξη	64
β) Ασύδοτες «χρηματιστικές» συναλλαγές	67
γ) Αποικισμοί, Μετοικεσίες λαών, Πρόσφυγες πολέμου	68
❖ VIII. Μεσότητα και ελευθερία	72
❖ IX. Ποιός παίρνει, τί, πότε και πώς	78
❖ X. Επίλογος-Συμπέρασμα	81
❖ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ	87
❖ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΑΙ ΟΡΩΝ	90

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ μια εξομολόγηση

Θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και βλασφημία. Πώς, δηλαδή, ένας μη ειδικός τολμά να διαλεχθεί περί Αριστοτέλους. Ούτε καν φιλόλογος. Και όμως, δεν είναι παράτολμο ή δοκησίσοφο. Προϊόν αγάπης είναι. Και ευγνωμοσύνης. Προς τον Αριστοτέλη. Που με έμαθε να σκέφτομαι. Που με έκανε να νοιώθω υπερήφανος, στα ξένα που περπατούσα, για την καταγωγή μου. Για τον «προπάππο» μου από τα Στάγειρα, για τον Δάσκαλό μου στο Λύκειό του (στην οδό Ρηγίλλης) και στις όχθες τού Ιλισσού. Γιατί χωρίς τον Αριστοτέλη δεν θα ήμουν αυτός που είμαι. Άλλωστε, μου φαίνεται κάπως σαν ακραίο απαγορευτικό να μην επιτρέπεται σε έναν πιστό και βαπτισμένο Χριστιανό να διαβάζει, να σχολιάζει και να ερμηνεύει το Ευαγγέλιο αν δεν είναι θεολόγος ή ιερωμένος. Είναι κάτι σαν τυραννία των «ειδικών» επί των πιστών.

Αντλώ ειδικότερα τη νομιμοποίησή μου για να γράψω για τον Αριστοτέλη από το γεγονός ότι όλες οι σπουδές μου, στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, σε βιβλία και

ακαδημαϊκές παραδόσεις, ήσαν κατακλυσμένες από αναφορές, τσιτάτα και ορισμούς τού μεγάλου Δασκάλου. Τον εύρισμα συνεχώς μπροστά μου. Χωρίς τις παραπομπές του, βιβλίο δεν γράφονταν. Επιστημονικό οικοδόμημα δεν γίνονταν χωρίς τον λίθο της αληθείας του.

Ακόμη, μια οφειλόμενη σεμνότητα επέδειξα κατά την ερανιστική διαδικασία επιλογής των αναφορών-διδαχών του. Δεν άγγιξα τα απολύτως άγνωστα σε μένα θέματα. Γιατί ο Πανεπιστήμιων απλά με υπερβαίνει. Αμφιβάλλω εάν ένας κοινός διανοητής και «γραμματισμένος», σαν κι εμένα, μπορεί να κολυπήσει στη θάλασσα την πλατειά, στον ωκεανό των γραφών τού Αριστοτέλη και να διαχειρισθεί το περιεχόμενό τους. Εξάλλου, δηλώνω άγνοια για τα Μετεωρολογικά, τα Περί Ουρανού, τα Μικρά Φυσικά, τις Ιστορίες Περί Ζώων, Περί Φυτών, τα Μηχανικά και για τόσα άλλα των οποίων διαβάζω τους τίτλους στον ατέρμονα κατάλογο τού μεγάλου Βερολινέζου ελληνιστή Αυγούστου Εμμάνουελ Μπέκκερ (1785-1871). Αυτά τα αφήνω στους μεγάλους φυσιογνώστες και φυσικούς επιστήμονες που ακολούθησαν και πάτησαν στ' αχνάρια τού προδρόμου Πανεπιστήμιονα, στους Γαλιλαίο, Νεύτωνα, Κέπλερ, Κοπέρνικο, Δαρβίνο κ.α.

Αλλά ο κύριος λόγος, που με κατηύθυνε στον Αριστοτέλη και στις επιλογές αναφοράς που έκανα, ήταν καθαρά πολιτικός. Εγώ είμαι ένας αμετανόητος, επίμονος και πεισματάρης, stubborn που λέμε στα Αγγλικά, πολιτικός.

Το ένστικτό μου (για να μην πω το DNA) με έκανε πολιτικό. Δηλαδή, η καταγωγή μου, από τους οπλαρχηγούς του '21 προπάππους μου, και η παιδεία μου από το σπίτι μου. Όχι πολιτικό της καριέρας και της ταξικής υπεροχής. Δεν ήμουν από «τζάκι», αλλά από «ξερολιθιά». Πολιτικός για την πατρίδα και τον λαό. Με κινητήριες δυνάμεις την αγάπη μου για την ελευθερία και τη δημοκρατία, την ισονομία, την ισοτιμία και την ισηγορία. Το δυσυπότακτο του χαρακτήρα μου έκανε τη διαφορά (από πολλούς άλλους). Αλλά αυτό ήταν λεπτομέρεια. Το ένστικτο-χαρακτήρας μου συναντήθηκε ή επιβεβαιώθηκε με τον ορισμό του «**πολιτικού όντος**» και του πολιτικού (άρχοντα και αρχομένου) του Αριστοτέλη. Γι' αυτό δεν δέχομαι την έννοια τού «απολίτικου» ανθρώπου. Ούτε δέχομαι τη δικαιολογία ότι ο ορισμός είναι εκτός εποχής. Που σημαίνει, άλλες οι κοινωνικοπολιτικές συνθήκες στην αρχαία Αθήνα και άλλες στη σύγχρονη Ελλάδα για την εφαρμοσιμότητα τού πολιτικού και της πολιτικής. Αλλά γιατί είναι αφύσικο (και «αχρείο» όπως λέει ο Θουκυδίδης στον Επιτάφιο) το να μη μετέχει ο πολίτης στα κοινά. Ούτε ανέχομαι τους πολιτικούς να αποτελούν μόνιμη και ξεχωριστή τάξη ή «κάστα». Και μάλιστα κατά ολιγαρχική κληρονομική διαδοχή μεσαιωνικού τύπου. Όπως δεν μπορώ να αποδεχθώ τα διχαστικά εν πολλοίς υποκατάστατα, τα «ερζάτς», όπως τις συντεχνίες των επαγγελματιών, τα ΔΣ των συλλόγων, των σωματείων ή των

συνοικιακών συμβουλίων, ή των διαφόρων οργανώσεων κ.λπ. ως πολιτική δράση ή ως προπονητήρια πολιτικής. Αυτά είναι απλά μια πονηρή «διανομή ρόλων», δήθεν πολιτικής. Μόνον η «εφ' όλου» κοινωνικοπολιτική στόχευση και δυνατότητα είναι πολιτική.

Ο άνθρωπος, ο πολίτης, είναι και πρέπει να είναι εξ ορισμού πολιτικός κατ' Αριστοτέλη. Αυτή είναι η πτυχή τού δέοντος που με γοητεύει και με εμπνέει. Τον παρητημένο μικροαστό που «κοιτάει τη δουλειά του» (αν έχει), τον απομονωμένο και κρυπτόμενο στο σπίτι του (αν έχει), τον υποταγμένο ή έστω εξαρτώμενο από τους υποβολείς των MEDIA και τους πλούσιους αφεντάδες (από τέτοιους έχει), τον θεωρώ ελλειπτικό και ελαττωματικό και μη ολοκληρωμένο πολιτικά και κοινωνικά άνθρωπο. Και κείμενον έξω από τους Αριστοτελικούς ορισμούς. Το πώς τώρα θα λύσουμε τα προβλήματα τής προσαρμογής στις νέες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες είναι άλλης τάξεως ζήτημα. Ίσως η ψηφιακή τεχνολογία να περιέχει τις λύσεις και την αισιόδοξη διέξοδο στο πώς ο άνθρωπος-αριθμός θα ξαναγίνει προσωπικότητα τής «Αθηναϊκής αγοράς», διακρινόμενος λόγω γνώμης, παρρησίας και ήθους μέσα στο υπερπλήθος των αστικών υπερσυγκεντρώσεων. Αλλά... πάλι ξεφύγαμε.

Τέλος, μια «απαίτηση» του καλού μου φίλου Χρήστου Γκροζούδη, σχολάρχη του ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟΥ ΚΟΛΛΕΓΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, για το πού ήθελε να περιστραφεί η διάλεξή μου στην ημερίδα που διοργάνωνε για τα 2400 χρόνια από τη γέννηση τού Αριστοτέλη, καθόρισε το θέμα. Γιατί η «απαίτηση» έλεγε: *«Τί θα ήθελες να σε διδάξει ο Αριστοτέλης σήμερα;»*. Αυτό εξήψε το ενδιαφέρον μου για να «ρωτήσω» επικαιροποιημένα τον Αριστοτέλη, να αναζητήσω στα έργα του λύσεις, απαντήσεις στα εναγώνια και υπαρξιακά προβλήματα που με απασχολούν και που τυραννούν την Ελλάδα και τους Έλληνες τα τελευταία επτά εφιαλτικά χρόνια. Τα χρόνια της κρίσεως. Τον βρήκα και τον ρώτησα για την τραγωδία που ζούμε. Τις απαντήσεις του ή τις ερωτοαποκρίσεις για την ακρίβεια, καταγράφω εδώ.

Β.Γ.Π.

ΔΙΔΑΧΕΣ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

I. Εισαγωγή**α) Μια ανάμνηση**

Ήμουν μαθητής στην Ε΄ Γυμνασίου, στη Β΄ Λυκείου, όπως λέμε για τα σημερινά δεδομένα, στο Γυμνάσιο Χολαργού. Τέτοιος καιρός, Νοέμβριος του 1964. Ένας καινούργιος καθηγητής μπήκε στην τάξη. Πρώτη μέρα. Φιλολόγος. Δηλαδή αρχηγός τής τάξης, όπως αναγνωρίζονταν τότε. Δεν υπηρετούσε πέρυσι στο σχολείο μας σε άλλη τάξη. Μάθαμε πως ήρθε από το Γυμνάσιο Χαλανδρίου. Ψηλός, εύσωμος και ευσταλής, σωματοδομή σφαιροβόλου, Τάκης Βεργίνης, τ' όνομά του. Λευκαδίτης την καταγωγή, σωστός Βαλαωρίτης. Έτσι τον θυμάμαι. Και θα τον θυμάμαι πάντα. Στάθηκε μπροστά από την έδρα και χωρίς εισαγωγές ή άλλες εθιμοτυπικές εκφράσεις, ακούσθηκε να λέει: «*Ποιός θα μας πει τον ορισμό της τραγωδίας κατ' Αριστοτέλη;*». Ούτε αυστηρά, ούτε επιτακτικά. Αλλά με μια ευγενική και διακριτικότερη χροιά. Εγώ ήξερα. Κοίταξα γύρω μου.

Κανένας δεν σήκωνε το χέρι. Ησυχία. Κάποιος συμμαθητής μου – ήμασταν στο τμήμα αρρένων σαράντα μαθητές περίπου – ψιθύρισε το όνομά μου. «*Βύρων*». Σαν προτροπή. Σαν μαρτυρία ή προσδοκία, ότι εγώ θα ήξερα. Ήμουν ο πρώτος μαθητής. Σχεδόν δειλά – ποτέ δεν προκαλούσα με τις γνώσεις μου, από οικογενειακή μου παιδεία και ανατροφή, όντας ο μικρότερος, ο έκτος μετά τα πέντε αγόρια αδέρφια μου – σήκωσα το χέρι μου. «*Λέγε Πολύδωρα*». Είχε φροντίσει να μάθει τ' όνομά μου. Και εγώ απήγγειλα άψογα στα αρχαία τον ορισμό τής τραγωδίας του Αριστοτέλη. Τον είχα μάθει από... το «αλληλοδιδασκτικό» σχολείο του σπιτιού μου. Γιατί στο τραπέζι κουβέντα άλλη δεν είχαμε παρά ελληνικά και ιστορία. Και από τη θαυμάσια εισαγωγή του Θ. Σταύρου, συν-συγγραφέα τού σχολικού αναγνώσματος «*Ευριπίδου Τραγωδία*» (Ιφιγένεια η εν Αυλίδι - Ιφιγένεια η εν Ταύροις), έκδοσης ΟΕΣΒ, 1962. Ο άλλος συγγραφέας ήταν ο Φ. Βουσβούνης. Είπα δυνατά και ευκρινώς τον ορισμό. Από στήθους φυσικά. Αυτή η «απαγγελία» με σφράγισε οριστικά και με καθόρισε στις απόψεις μου περί τέχνης.

β) Ορισμός της τραγωδίας κατ' Αριστοτέλη

Οι τέσσερις σειρές-στίχοι, στα αρχαία, έχουν ένα εσωτερικό μέτρο που σε βοηθάει στην αποστήθιση και στην απαγγελία. Είναι ο ορισμός που περιέλαβε, μας έδωσε

και ανέλυσε στην *Ποιητική* του ο maître των ορισμών, ο Σταγειρίτης φιλόσοφος:

«Ἔστιν οὖν τραγωδία μίμησις πράξεως σπουδαίας και τελείας, μέγεθος ἐχούσης, ἡδυσμένῳ λόγῳ, χωρὶς ἐκάστῳ τῶν εἰδῶν ἐν τοῖς μορίοις, δρώντων και οὐ δι' ἀπαγγελίας, δι' ἐλέου και φόβου περαίνουσα τὴν τῶν τοιούτων παθημάτων κάθαρσιν» (Περὶ Ποιητικῆς, 1449β, 23-28)

Μια γραμματική ερμηνεία-μετάφραση, θα μπορούσε να ήταν η ακόλουθη:

«Εἶναι λοιπὸν ἡ τραγωδία μίμηση πράξεως σπουδαίας και τέλειας, ἡ οποία (μίμηση) ἔχει (ευσύνοπτο) μέγεθος, και γίνεται με καλλιπέπεια και σε χωριστά κατά εἶδος διακεκριμένα μέρη, ὅπου τα πρόσωπα δρουν (και κινούνται) και δεν απαγγέλλουν απλῶς, και ἔτσι, με συμπόνοια και φόβο, να επιτυγχάνει ἐν τέλει τὴν κάθαρση (εξιλέωση) ἀπὸ τέτοια παθήματα» (Μετάφραση Β.Γ.Π.)

Ο Πλάτων εἶχε πρώτος παρατηρήσει τὴ σημασία που κατεῖχε ἡ μυθολογική παράδοση για τὴν Ἀττική τραγωδία. Ἀφότου ὁ Θέσπις (ἀπὸ τὴν Ἰκαρία Ἀττικῆς, τὸν Διόνυσο τῆς Πεντέλης) τὸ 536 π.Χ., μετέτρεψε τοὺς ὀργιαστικούς διθυράμβους τῶν τραγόμορφων θορυβοποιῶν και μεθυσμένων (;) ἀκολούθων τοῦ Διονύσου, σε ἔλλογο

διάλογο, από τότε ο μύθος απετέλεσε το ουσιαστικό περιεχόμενο τής τραγωδίας. Εντυπωσιάζει η επισήμανση τού Ιω. Συκουτρή στην ανάλυση τής Ποιητικής:

«Τα δραματικά έργα δεν είναι πινακοθήκη χαρακτήρων, τοποθετημένων όπως τύχη, ούτε άθροισμα ωραίων περικοπών με βαθείας ψυχολογικά παρατηρήσεις και ωραία φραστική. Όλα αυτά πρέπει να συνδεθούν μεταξύ των μ' ένα λογικόν ειρμόν, και αυτόν προσφέρει ο μύθος».

Και έρχεται ο Θεόφραστος ο Ερέσιος, μαθητής και διάδοχος του Αριστοτέλη, να εξειδικεύσει:

«Τραγωδία, βίων και λόγων ηρωϊκών και παθών μίμησις, έχουσα μυστήρια και σεμνότητα πλοκήν τε των κατά μέρος».

Εννοείται, ότι μύθος χωρίς σκηνική παράσταση (μίμηση) είναι μόνον έπος. Η **μίμηση** ανατίθεται στους **ηθοποιούς** και στον **χορό**. Δρουν με συνείδηση του ιστορικού χρόνου και του ηρωϊκού γεγονότος. Τα γεγονότα παρουσιάζονται ως εγένοντο. Δεν εκβιάζονται με βίαιη μεταφορά στον χρόνο της παράστασης, με κουστούμια-αμφιέσεις και σκηνικά και με γλώσσα αυθαίρετη, ξένη και εκτός μέτρου και μεσότητας, αλλά ιδιοματική και προκλητική, κατ' επιλογήν του σκηνοθέτη, και χάριν εκκεντρικής επίδειξης.

Δεν γίνονται τα αναπαριστώμενα θέματα και τα δρώμενα «ρομάντζα» ή «επιθεωρήσεις». Δήθεν για να διευκολυνθούν οι θεατές. Όπως κάνουν κάποιες φορές (σήμερα) οι εκμοντερνίζοντες την τραγωδία. Ο θεατής σκέπτεται και ως σκεπτόμενος εκλαμβάνεται από τον τραγικό ποιητή. Δεν υποτιμάται δήθεν βοηθούμενος. Μια διαλογική-διαλεκτική πραγμάτωση του μύθου συντελείται στην και με την τραγωδία. Την «διαιτητική» παρέμβαση κρατεί ο **χορός**. Αυτός υπενθυμίζει τις αξίες και τις απαξίες. Αυτός σαν διακριτικός κριτής εκφράζει την κοινωνική συνείδηση. Αυτός, τέλος, συμπεραίνει και αποφαινεται. Δεν ανατρέπει ούτε επιβραβεύει a priori. Άλλωστε, ο καλός και ο κακός δεν είναι εξ' υπαρχής δεδομένος. Ούτε ο νικητής ή ο ηττημένος. Θα προκύψουν από τη διαλεκτική δύναμη τής σχέσης επιχειρήματος-αντεπιχειρήματος. Το τέλος τής σύγκρουσης είναι η επικράτηση του καλού. Η δικαίωση. Επαναβεβαιώνεται το ιστορικά και ηθικά αναγνωρισμένο καλό. Η αμφιβολία αποβάλλεται. Η βεβαιότητα για το καλό και κοινωνικώς ωφέλιμο στερεώνεται. Αυτή είναι η δύναμη και η χρησιμότητα τής τραγωδίας. Για να μην πειραματισθούμε στη ζωή με το ίδιο πείραμα, με τα ίδια πάθη, με τις ίδιες απώλειες. Τα διδάγματα τής ιστορικής πείρας περαιώνουν και λύουν τη μίμηση-παράσταση *in vitro*, στο εργαστήριο του θεάτρου και όχι *in vivo*, στην πραγματική ζωή.

Ο «σταυρός», πάντως, των στοιχείων τής τραγωδίας είναι η **κάθαρσις**. Γιατί αυτή η Αριστοτέλεια επιταγή δεν είναι μόνον **νέμεσις** και **τίσις**, δεν είναι **εκδίκηση** ή αρχή του **αντιπεπονθότος**, «**οφθαλμόν αντί οφθαλμού**», ούτε ψυχική δοκιμασία του θεατή, από φόβο (μην πάθει τα ίδια), και μετά από αυτή η λύτρωση-ανακούφιση. Δεν γίνεται κλινική ψυχολογία το διάζωμα και οι κερκίδες τού θεάτρου. Όχι, δεν είναι κάτι από αυτά ή όλα αυτά. Είναι το αυθόρμητο κατά συνείδησιν, **ηθικό δίδαγμα** που κανένας δάσκαλος ή αυθέντης δεν το επιτάσσει. Έτσι βγαίνει και η ηθική αντιστοιχία προς την άγραφη κοινωνική απαίτηση. Είναι το συμπέρασμα («**περαίνουσα**») της Ιστορίας. Ας το θυμούνται οι πολίτες και ας διδάσκονται από αυτό. Ιδού ο βαθύτερος παιδαγωγικός σκοπός, πέραν της αγωγής ψυχής! Οι πολίτες, τότε, με την Αττική τραγωδία εδιδάσκοντο με ευχάριστο, «νόστιμο» ή «γλυκασμένο», με μελίρρυτο («**ηδυσμένω**») λόγο και με αποδεικτική δόμηση. Μην ξεχνάμε πως ο λόγος ο Ελληνικός, για την ακρίβεια, ο Αιολικός, Ιωνικός, Δωρικός (Τσακώνικος) και προ πάντων ο Αττικός, ήταν ρέων, γλαφυρός, μελωδικός, **προσωδιακός**. Με «σολφέζ» τη σειρά και το είδος (μακρές ή βραχείες) των συλλαβών που προσέδιδε μια φυσική μουσικότητα στον λόγο. Από λόγο έμμετρο – αυτό το μέτρο πρώτος «εμέτρησε» με το μονόχορδο «κανονάκι» του ο Πυθαγόρας – γεννήθηκε η μουσική και όχι από άναρθρες κραυγές και αλαλαγμούς. Σήμερα οι δήθεν πολίτες του κόσμου και

ιδιαίτερα της νέας «Αθηναϊκής δημοκρατίας», πάσχουν από γλωσσική ανορεξία λόγω ραθυμίας αλλά και γιατί έγιναν έρμια στα χέρια και στις ορέξεις των επιτήδειων μιντιακών. Αθύρματα αγόμενα και φερόμενα από τους ύπουλους υποβολείς.

γ) Η Αισθητική του Αριστοτέλη

Υπάρχει μια σχέση ανάμεσα στην ανάγκη και στην τέχνη. Είχα βρει όταν μελετούσα το «Μπουσίντο», την τέχνη, τον τρόπο-δρόμο (ντό) των ιπποτών-πολεμιστών (Μπουσί), δηλαδή, τον Κώδικα των Σαμουράϊ, και συγκεκριμένα στην «τελετουργία του τσαγιού», μια λεπτομέρεια που με εντυπωσίασε: «Μέσα από μια απειρία κινήσεων (στο σερβίρισμα π.χ.) υπάρχει μια κίνηση που είναι η τέλεια κίνηση. Από πλευράς οικονομίας δυνάμεων, από πλευράς κινήσεων ασφαλείας (όχι επικινδυνότητας, τ.ε. να μην χυθεί το τσάϊ, να μην τσακισθεί το φλυτζάνι ή η τσαγιέρα) και εν τέλει, από πλευράς αρμονικού ρυθμού». Αυτή η λεπτομέρεια μάς δίνει μια ρεαλιστική άποψη ως προς την αιτιολογία γενέσεως της τέχνης και της ομορφιάς. Αυτήν την εξαντικειμενίκευση γνωρίζει και αναλύει ο Αριστοτέλης, παίρνοντας αποστάσεις από τον υποκειμενισμό και την ιδεαλιστική αισθητική του δασκάλου του (Πλάτωνα). Από τον Πλάτωνα ωστόσο παραλαμβάνει την πολυσήμαντη έννοια της **μίμησης**, που μπορούμε να τη χαρακτηρίσουμε

ως ζύμη όλων των τεχνών. Η **μιμητική**, ως πρώτη βάση των τεχνών, ορίζεται από τον ίδιο στα Ηθικά Νικομάχεια (1140α) ως *έξις ποιητική μετά λόγου αληθούς*. Εάν αυτόν τον ορισμό τον συνδυάσουμε με τον προηγηθέντα από τον ποιητή Σιμωνίδα (5ο αι.) κανόνα, *ut pictura poesis* (της ζωγραφικής ποίησης), έχουμε την αρχή της Αριστοτελικής θεωρίας περί ωραίου και αισθητικής. Και ο Γ. Σεφέρης πιστοποιεί: *«Κάποτε συλλογίζομαι πως τούτα εδώ που γράφω δεν είναι άλλο παρά εικόνες που κεντούν στο δέρμα τους φυλακισμένοι ή πελαγίσιοι»*. Η υπό «όρους» ηδονή υιοθετείται και από τον Πλάτωνα και από τον Αριστοτέλη ως προϋπόθεση και προστιθέμενη αξία όλων των καλών τεχνών, αρχής γενομένης από της τραγωδίας. Γιατί εκεί, στη μεγάλη διδασκαλία της τραγωδίας, ορίζονται με απαίτηση ακριβείας οι πρόσθετοι όροι: **έλεος** και **φόβος**, για να οδηγηθεί ο άνθρωπος στο **τέλος** της τέχνης, στην **εντελέχεια**. Και όπως σημειώνει πάλι ο Ιω. Συκουτρής, *«η εκ των θηριομαχιών ηδονή τού ρωμαϊκού όχλου δεν έχει καμμίαν σχέσιν με την καλλιτεχνικήν συγκίνησιν, η οποία στηρίζεται στην αρχή της μιμήσεως»*.

Ο Αριστοτέλης ταξινομεί την ευρεία τέχνη κατά αντικείμενο-θέμα, κατά μέθοδο και τρόπο και κατά τα μέσα **μίμησης**. Στην Αισθητική του, δηλαδή στη σπουδή τού ωραίου και της καλλιτεχνικής συγκίνησης, που προκύπτει από τις αισθήσεις και τον Λόγο, η δημιουργική

διαδικασία είναι εν πολλοίς διανοητική λειτουργία. Ο μυστικιστικός της χαρακτήρας (Πυθαγόρειος και Πλατωνικός) που αποδίδεται από αυτούς τους μεγάλους μύστες σε ιδέες ή άλλες υπερκόσμιες-υπερβατικές υπάρξεις και οράματα – με άλλα λόγια ο Ιωάννης τής Αποκαλύψεως δεν «επικοινωνεί» με τον Αριστοτέλη – υποχωρεί πρό του γνωστικού αποτελέσματος. Γι' αυτό η δημιουργική διαδικασία της τέχνης υπόκειται σε κριτικό έλεγχο και σε μια ολιστική προσέγγιση της σχέσεως της τέχνης προς την καλλιέργεια πνεύματος και ψυχής τού ανθρώπου. Άνθρωποι πεπαιδευμένοι και καλλιεργημένοι (και όχι «ανατσούμπαλοι») στην αρμονική κίνηση, στον βηματισμό και στο τροχάδην, στην εύρυθμη οικονομία κινήσεων, ήσαν οι ξιφομάχοι και δορυφόροι στον Μαραθώνα. Ή ο Οδυσσέας τανύων το τόξο για να περάσει το βέλος μέσα από τις οπές δώδεκα πελέκεων. Την έτοιμη εκ γενετής ψυχή και σωματοπνευματική δομή για μεγάλες επιδόσεις (στις τέχνες, στον αθλητισμό, στα γράμματα) τη λένε «ταλέντο». Είναι το «τάλαντον», το βαρύτιμο νόμισμα ή βραβείο, η προίκα από τον Θεό. Η σφραγίδα της δωρεάς. Δεν είναι τετελειωμένος ο ταλαντούχος εξ υπαρχής. Είναι ιδανική πρώτη ύλη για δημιουργική διαδικασία και παραγωγή αποτελέσματος «τέχνης». Και μάλιστα εξειδικευμένης τέχνης. Αυτό είναι η Αριστοτελική απόδειξη της εμπειρικής αλήθειας περί αισθητικής (με δικά μου λόγια).

Ο Όμηρος και οι Τραγικοί, εκτός από ηθικό διδασκαλείο ενηλίκων (το θέατρο), υπήρξαν και το μέγα ταμείο γνώσεων της αρχαιότητας για την Ελλάδα και τον κόσμο όλο, επί αιώνες. Από το 1000 π.Χ. σε προφορική παράδοση μέχρι τον 6ο αιώνα, και από τότε και ύστερα σε γραπτό λόγο από τους καταγραφείς του Πεισίστρατου. Η διδαχή των θεμάτων και του ήθους αυτών (των επών και των τραγωδιών) στον Αλέξανδρο, τον έκαμε τον πρώτο στρατηλάτη-εκπολιτιστή της Ιστορίας. Δεν είναι ασήμαντη η λεπτομέρεια που μας μεταφέρει ο Αρριανός ότι όταν ο Μέγας Αλέξανδρος πήγε στην Τροία μακάρισε τον Αχιλλέα ότι είχε τον Όμηρο κήρυκα της υστεροφημίας του, *ότι Ομήρου κήρυκος εις την έπειτα μνήμην έτυχε* (Αλεξάνδρου Ανάβασις, Βιβλίο Α΄, 12). Ας σημειωθεί εδώ ότι ο Αριστοτέλης εφοδίασε τον Αλέξανδρο με μια *Ιλιάδα*, *«την από νάρθηκος»* (Πλούταρχος, Βίοι Παράλληλοι, Αλέξανδρος, 8), την οποία είχε αντιγράψει και εκδώσει ο ίδιος, και την οποία έφερε μαζί του στο προσκεφάλι του ο Αλέξανδρος σ' όλη την εκστρατεία του. Ως αντιδάνειο ή σαν δίδακτρα, θέλουν χρονικογράφοι της αρχαιότητας τον Μέγα Αλέξανδρο να αναθέτει επ' αμοιβή σε χιλιάδες «φυσιοδίφες» να συλλέγουν όλα τα ζώα, τα έντομα, τα φυτά και τα άγνωστα είδη της Ασιατικής χλωρίδας και πανίδας και να τα αποστέλλουν πίσω στον Αριστοτέλη, όπως μας πληροφορεί ο Πλίνιος. Αυτή είναι η προστιθέμενη αξία των «Φυσικών». Και ο Αθήναιος καταγράφει τον

Αλέξανδρο ως χορηγό τού Αριστοτέλη με το υπερβολικό ποσό των οκτακοσίων ταλάντων για τη βιβλιοθήκη του Δασκάλου και τα λειτουργικά έξοδα της Σχολής του.

II. Η Δυτική Σκέψη και ο Αριστοτέλης

α) Βυζαντινοί και Ευρωπαίοι Εγκυκλοπαιδιστές

Και όσο «σέρφαρα» στον ωκεανό των νομικών και πολιτικών επιστημών, τόσο διεπίστωνα την παρουσία των μεγάλων μυστών της αρχαίας ελληνικής γραμματείας (Πλάτωνα, Αριστοτέλη, Θουκυδίδη κ.ο.κ.) στον μυητικό και διδακτικό ρόλο τους πάνω σε όλους τους μεγάλους της Δυτικής σκέψης, των Ρωμαϊκών χρόνων, του Μεσαίωνα, της Αναγέννησης, του Διαφωτισμού. Δεν υπάρχει, ακόμη, ούτε Βυζαντινή πνευματική κίνηση π.χ. του 9ου και 10ου αιώνα, με το Πανεπιστήμιο της Μαγναύρας (Magna Aula), όπου ο Λέων ΣΤ΄ ο Σοφός και ο Φώτιος, μεταξύ των άλλων, εδίδαξαν τη «νέα θεολογία», που να μην είναι εμπλουτισμένη με τη γνώση και τη σοφία από τα αρχαία ελληνικά συγγράμματα, στα οποία η σκέψη τού Αριστοτέλη edέσποζε. Είναι απαραίτητο να βγούμε από την πλάνη, που γέννησε ο φανατισμός των νεοφώτιστων, ότι ο Βυζαντινός πολιτισμός ήταν μονοδιάστατα χριστιανικός. Ένα αμάλγαμα ήταν μεταξύ της «θύραθεν» σοφίας (αρχαιοελληνικής) και της ακμάζουσας, ρωμαλέας θεολογικής σκέψης (χριστιανικής).

Λόγιοι από όλη την Αυτοκρατορία συνεισέφεραν στη Βυζαντινή σκέψη με την αντιγραφή και συλλογή ανθολογιών και επιτομών των αρχαίων Ελλήνων

συγγραφέων. Ο Αριστοτέλης μετεφέρετο «ολόκληρος» από Άραβες αντιγραφείς από τα ελληνικά στα αραβικά και τέλος στα λατινικά, με πρώτον δάσκαλο, όχι απλώς μεταφραστή, τον μέγαν Αβερρόη (1126-1198), χάρη στον οποίο διεσώθη ολόκληρο το έργο του Φιλοσόφου. Επί Φωτίου εμελετήθη και κατεγράφη η κληρονομιά της Ελληνικής αρχαιότητας με τη μέγιστη δυνατή πληρότητα. Αυτή είναι η εποχή των Βυζαντινών Εγκυκλοπαιδιστών (850-1050). Στη «Μυριόβιβλο» του Φωτίου, ενός από τους πλέον μορφωμένους ανθρώπους της εποχής του, σ' Ανατολή και Δύση, καταχωρούνται 280 αρχαία συγγράμματα! Το Βυζάντιο εγένετο πνευματικό κέντρο οικουμενικών διαστάσεων. Όχι μόνον ένα στρατιωτικό, οικονομικό και διοικητικό κέντρο, οιονεί θεοκρατούμενο, της εποχής. Οι «εγκυκλοπαίδειες» του Βυζαντίου ήσαν το προάγγελμα των Γάλλων Εγκυκλοπαιδιστών του 18ου αιώνα, των Ντιντερό, ντ' Αλαμπέρ, Βολταίρου, Μοντεσκιέ, Ρουσσώ κ.λπ., 700 χρόνια πριν. Ήσαν οι πραγματικές ρίζες του Διαφωτισμού.

β) Οι άλλοι «σχολάρχες» Αριστοτελιστές

Αλλά εκτός από τους «Εγκυκλοπαιδιστές» και τον «Διαφωτισμό» που είναι οριοθετημένα σύνολα ιδεών και διανοητών της Ευρώπης του 18ου αιώνα, ένας ολόκληρος γαλαξίας αστέρων του πνεύματος περιστράφηκε γύρω από

τον Αριστοτέλη, σχολιάζοντας, ερμηνεύοντας ή εκθειάζοντας το έργο τού μεγάλου Δασκάλου από τους ελληνιστικούς χρόνους μέχρι σήμερα. Σκόρπια αναφέρουμε:

Τον **Ανδρόνικο τον Ρόδιο** (1ο αι. π.Χ.), ο «εκδότης» του Αριστοτέλη, που εξέδωσε τη «συναγωγή» των συγγραμμάτων του Φιλοσόφου **«Μετά τα Φυσικά»**. Ο όρος «μεταφυσική» δεν χρησιμοποιήθηκε ποτέ από τον Αριστοτέλη. Η νοηματική ενότητα της «συναγωγής» όμως αναφέρονταν στην **πρώτη φιλοσοφία**, αυτήν του όντως **όντος**, όπως έγραφε ο ίδιος ο Αριστοτέλης.

Τον νεοπλατωνικό **Σιμπλίκιο** (6ο αι. μ.Χ.), ο οποίος συνέγραψε υπομνήματα ερμηνευτικά στα **Φυσικά**, στα **Περί Ψυχής** και στα **Περί Ουρανού**, όπου επιχειρείται η εναρμόνιση Πλάτωνα και Αριστοτέλη.

Τον μεγάλο και πρώτο ποιητή της Ιταλίας, διαμορφωτή της νέας Ιταλικής γλώσσας, τον δημιουργό της **Θείας Κωμωδίας**, τον **Δάντη Αλιγκέρι** (1265-1321), που αποκαλούσε τον Αριστοτέλη «*Δάσκαλο των Δασκάλων*» και τον θεωρεί ως *«το προμηθεϊκό πνεύμα που συντρέχει στη γέννηση και ανάπτυξη του πολιτισμού χωρίς να φαίνεται, όπως ο ρυθμός της αναπνοής πίσω από κάθε ορθή σκέψη»*.

Τον Γερμανό Δομινικανό μοναχό, θεολόγο, φιλόσοφο και άγιο της Ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας, **Αλβέρτο τον Μέγα**

(1200-1280), τον αποκαλούμενο *doctor universalis*, που σχολίασε τα μεταφρασμένα στη λατινική έργα τού Αριστοτέλη, ενώ αντέκρουε τον Περί Ψυχής ορισμό του. Σαφέστατα υπήρξε γνώστης και βαθύτατα επηρεασμένος από την ελληνική γραμματεία.

Τον **Θωμά τον Ακινάτη** (1225-1274), Ιταλό Δομινικανό και *doctor universalis* και αυτόν, που εισήγαγε ή επέβαλε τον «χριστιανικό Αριστοτελισμό» στην Καθολική Εκκλησία. Όλη η πρότασή του «Περί Ψυχής» καθώς και η «Ακινάτεια αρετή» μπορούν να θεωρηθούν ως «δάνειες» έννοιες από τη διδασκαλία του Αριστοτέλη.

Τον Γάλλο φιλόσοφο και φυσικό επιστήμονα **Ρενέ Ντεκάρτ (Καρτέσιο)**, (1596-1650), τον επίμονο δάσκαλο του **σκεπτικισμού**, με το περίφημο μότο του «*cogito ergo sum*» («σκέπτομαι άρα υπάρχω»), ο οποίος υπήρξε μία από τις σημαντικότερες μορφές του Ευρωπαϊκού ορθολογισμού και «βασανίστηκε» με το αίνιγμα της εγκυρότητας και της αυθεντίας των θεωριών του Αριστοτέλη μέχρις ότου «πέτυχε» να απελευθερώσει τον στοχασμό του από τον «σχολαστικισμό» και να κηρύξει πως ο άνθρωπος στην προσπάθειά του να βρει την αλήθεια (και την πίστη στον Θεό;) όφειλε να στηριχθεί στις δυνάμεις τού νου. Και ενώ μοιάζει να απελευθερώνεται από τις θεολογικές (περί πίστεως) θεωρίες τού Αριστοτέλη, τελικά ενδίδει στην αξία τού αριστοτελικού Οργάνου (της Λογικής)!

Τον **Φίλιππο Μελάγχθωνα** (1497-1560), τον Γερμανό θεολόγο της Λουθηρανικής μεταρρύθμισης, ελληνιστή και Αριστοτελιστή. Τόσο ελληνολάτρης, αναγεννησιακός και ηθικιστής (moralist) ήταν, ώστε άλλαξε το όνομά του από το γερμανικό Schwartzertdt στο ελληνικό: Μαυρόγειος, Μελάγχθων. Όπως και ο άλλος ανθρωπιστής, Ολλανδός αυτός, ο **Έρασμος, Desiderius** (1466-1536), ο οποίος έφερε το προσωνύμιο «πρίγκηπας των ανθρωπιστών-ουμανιστών», και ο οποίος, εκτός από τις εκδόσεις των αρχαίων κλασικών κειμένων, όπως το «Μωρίας εγκώμιον», εισηγήθηκε και την ερασμική προφορά των ελληνικών διφθόγγων (χωριστά το καθένα φωνήεν).

Στους χρόνους τής Αναγέννησης, με αφετηρία τους τήν «κάθοδο» των Βυζαντινών λογίων στη Δύση και κυρίως στην Ιταλική χερσόνησο μετά την Άλωση (1453), η μελέτη των κλασικών Πλάτωνα και Αριστοτέλη ε γνώρισε ένα πιο δημιουργικό τρόπο εμβάθυνσης και προσαρμογής στα νέα δεδομένα, πέραν ενός φιλολογικού σχολαστικισμού. Στη Θρησκευτική Μεταρρύθμιση που συνυπήρξε και ακολούθησε, ο Αριστοτέλης εδέσποσε τόσο στα προτεσταντικά πανεπιστήμια με εισηγητή κατά βάση τον Φίλιππο Μελάγχθωνα όσο και στον Καθολικό κόσμο (της αντιμεταρρύθμισης) μέσω των Σχολών των Ιησουϊτών, εκ των οποίων απόφοιτοι είχαν υπάρξει, μεταξύ άλλων, ο Βολταίρος και ο Ντιντερό.

Τον Γερμανό φιλόσοφο **Ιμμάνουελ Καντ** (1724-1804), τον συγγραφέα και δάσκαλο της τριλογίας της υπερβατικής φιλοσοφίας του, «Κριτική του Καθαρού Λόγου», «Κριτική του Πρακτικού Λόγου» και «Κριτική της Κριτικής Δύναμης», που ενώ «βυθίζεται» στην **Αριστοτέλεια «αρετολογία»**, αντιπροτείνει την «**οδύνη (κόστος) του καλώς πράττειν**» ως ουσιαστική απόδειξη αρετής. Αυτή *grosso modo* είναι η **κατηγορική προσταγή του Καντ!**

Πρέπει να αναφερθούμε, τέλος, στους: **Γκέοργκ Χέγκελ (Έγκελο)**, (1770-1831), τον κύριο εκπρόσωπο τού **γερμανικού ιδεαλισμού**, ο οποίος θεωρούσε τον Αριστοτέλη σαν έναν από τους βαθυστόχαστους νόες τής ανθρωπότητας, που είχε αναγάγει την εμπειρία σε βάση και αρχή τής γνώσεως, ενώ ταυτόχρονα εκωδικοποίησε τις αριστοτελικές διαλεκτικές νόρμες στο υπέροχο σχήμα: «θέσις-αντίθεσις-σύνθεσις». Και **Μπέρτραντ Ράσελ** (1872-1970), τον Άγγλο φιλόσοφο, μαθηματικό και ειρηνιστή, που έγραψε το κλασσικό έργο του «*Σωκράτης, Πλάτων και Αριστοτέλης*». Η οξυδέρκεια τού Μπ. Ράσελ διακρίνει την Αριστοτελική θεολογική σκέψη ως ιδεώδη τόπο για τις μελέτες των Ιησουϊτών και ορίζει το έργο τού Αριστοτέλη «*Μετά τα Φυσικά*» ως σύνοψη των επιχειρημάτων πάσης θεολογίας (περιλαμβανομένης υπό όρους και προϋποθέσεις και της χριστιανικής).

Και στον **Μάρτιν Χάϊντεγκερ** (1889-1976), τον αμφιλεγόμενο, ως προς τον ρόλο του στη ναζιστική

Γερμανία, βαθύ υπαρξιστή φιλόσοφο, που κατηύθυνε τον στοχασμό του στις **φαινομενολογικές ερμηνείες** τού Αριστοτέλη, μέσω των οποίων ο Έλληνας Φιλόσοφος ομιλεί σε παρόντα χρόνο, εικοστό αιώνα. Ο Χάϊντεγκερ με το έργο του *«Είναι και Χρόνος»* καθομολογεί *inter alia* την αλήθεια ότι ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης έθεσαν τα θεμέλια τής οντολογικής ανάλυσης, υποτιμώντας τον πρόδρομο αποκαλυπτικό λόγο των προσωκρατικών φιλοσόφων. Όμως, παρά τούτα, ο Αριστοτέλης μέσω του *«λογικού όντος»* είναι παρών και οδηγεί τον Χάϊντεγκερ στον εξανθρωπισμό του *«Είναι»*.

γ) Η άρθρωση του Ευρωπαϊκού πνεύματος και ο Αριστοτέλης

Εκάμαμε αυτή τη μάλλον εκτενή αν και όχι εξαντλητική αναφορά στους «σχολάρχες» του Ευρωπαϊκού πνεύματος που είχαν δεχθεί την επιρροή και καθοδήγηση του Αριστοτέλη, προκειμένου να χαράξουν τους δικούς τους δρόμους στο ακαδημαϊκό στερέωμα τού κόσμου. Και να δειχθεί έτσι η συμβολή του. Οι θεμέλιοι λίθοι για το Ευρωπαϊκό πνευματικό οικοδόμημα είναι Ελληνικοί. Όχι επειδή οι σοφοί μας προηγήθηκαν χρονικώς. Δεν πρόκειται περί προαγωγής «κατ' αρχαιότητα». Αλλά περί διακρίσεως «κατ' απόλυτη επιλογή». Γιατί έτσι το θέλησε το καπρίτσιο της φύσεως και της Ιστορίας. Μέχρις εδώ. Δεν μπορώ να

ερμηνεύσω πιο βαθειά αυτό το μυστήριο, αυτό το μαγικό. Και είμαι απρόθυμος να μιλήσω για «περιούσιο» λαό και άλλα τέτοια φυλετικά παρόμοια. Μολονότι θα χαρώ και αν έρθουν (ή αν έχουν έρθει ήδη) οι γενετικές αποδείξεις. Προς το παρόν αρκούμαι στις ιστορικές αλληλουχίες όπου και όπως οι αιτιώδεις σχέσεις μαρτυρούν. Και συμπεραίνω επί τη βάσει του κριτηρίου «ποιός υπήρξε μαθητής και ποιός δάσκαλος ποίου» στο πάνθεον της παγκόσμιας σοφίας. Και αυτό το εμπειρικό πια συμπέρασμα, ποιός μπορεί να το αρνηθεί; Και πώς να χαρακτηρίσει κανείς εκείνους (τους «ομοεθνείς»;) που το κρύβουν, το αγνοούν επιδεικτικά και εκβιάζουν όλους εμάς, τους δίκαιους και φιλαλήθεις, να το λησμονούμε; Και να το αποσιωπούμε; Και μόλις η φιλαλήθεια και η φιλιστορία μάς κάνει να το μνημονεύσουμε, εκείνοι μας τρομοκρατούν εκδίδοντας κατηγορητήρια κατά ενός ένοχου τάχα πατριωτισμού και μιας ύποπτης εθνοκαπηλείας! Και ακόμη χειρότερα, αρχαιολατρείας και προγονοπληξίας! Έτσι μας «τρολλάρουν»! Δεν είναι, λοιπόν, η συζήτησή μας εδώ ουδέτερη, δηλαδή συζήτηση αργόσχολων σχολαστικιστών, βυζαντινολογούντων. Είναι συζήτηση μάχης, μνήμης και εθνικής αυτογνωσίας. Το *casus belli* που μας προκαλεί είναι ο κίνδυνος που διατρέχει αυτή η πατρίδα, αυτός ο λαός.

III. Δικαιοσύνη και ελευθερία

Από τα χρόνια της εφηβείας μου και μετά, ο Αριστοτέλης έγινε μόνιμος δάσκαλος και μέντοράς μου, συνοδοιπόρος μιας ζωής. Ήταν η δεσπύουσα αναφορά-παραπομπή στις Νομικές σπουδές μου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και στα άλλα του Εξωτερικού. «*Αριστοτέλης έφα*», όπως έλεγαν για τον μεγάλο δάσκαλο Πυθαγόρα οι Πυθαγόρειοι μαθητές του.

Στα νομικά, θα ένοιωθες ανάπηρος αν δεν ήξερες τις τρεις μορφές αδικίας που διακρίνει και μας παρουσιάζει ο μέγας ταξινόμος: α) *Άνιση μεταχείριση ίσων ή ομοίων* (προσώπων, πραγμάτων, καταστάσεων), β) *ίση μεταχείριση των ανίσων*. Αυτές τις δύο μορφές τις εισάγει και αναλύει στα Ηθικά Νικομάχεια, υπό το κατηγορήμα της **διορθωτικής** δικαιοσύνης. Στη γ) **διανεμητική**, εξάλλου, μιλάει για τη δικαιοσύνη που απονέμεται από τους πολίτες στο κάθε άτομο σαν δικαιοσύνη αξία, με βάση την ταξική καταγωγή του με τα συνοδεύοντά αυτήν χαρακτηριστικά. Για τους δημοκρατικούς, αξία διακρίνουσα είναι η **ισότητα εν ελευθερία**. Για τους ολιγαρχικούς, ο **πλούτος**, και για τους αριστοκρατικούς, η **αρετή**. Ο Αριστοτέλης στην όλη σκέψη του εμπιστεύεται και επιδιώκει την **ελευθερία** ως *sine qua non* συνθήκη για την πορεία προς την αρετή και την ευδαιμονία. Εννοούσε απόλυτα και απεδέχτο

διαλεκτικά το Θουκυδίδειο αξίωμα, την υπέρτατη εξίσωση της αρετής: «*το εύδαιμον το ελεύθερον, το δ' ελεύθερον το εύψυχον*» («*η ευτυχία είναι ελευθερία και η ελευθερία γενναιότητα*»), που κηρύττει ο Περικλής στον Επιτάφιο λόγο του. Για τον πρόσθετο λόγο ότι η ελευθερία και η ισότητα των πολλών στη δημοκρατία καταλαμβάνει πρώτη και ευδαίμονα σημασία και θέση, ο Αριστοτέλης «σπάει» την αντικειμενικότητα τού επιστήμονα τής συγκριτικής πολιτειολογίας και γίνεται θιασώτης και συνήγορος τής δημοκρατίας. Αξιοσημείωτο είναι – ας λεχθεί εν παρόδω – ότι η **πειθαρχία** είναι ελάχιστα «υμνούμενη» στην Αριστοτελική σκέψη και στην Ελληνική Γραμματεία ευρύτερα. Άλλως έχει το πράγμα στην κουλτούρα των Ρωμαίων ή στη θεωρία περί διοικητικής οργάνωσης του Βίσμαρκ. Ενώ η **ισότητα** ευθέως νοείται και συσχετίζεται (στον ίδιο ωκεανό εννοιών του Αριστοτέλη) με το ισοβαρές στο **ζύγι-δίξι-δίκη** (Κρατύλος του Πλάτωνα), αξιών, δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, πλούτου και γνώμης. Δηλαδή, ισονομίας, ισοπολιτείας, ισηγορίας και ισοτιμίας. Αυτή είναι η πρόταση της «Αθηναϊκής δημοκρατίας».

Στη συγκλονιστική ανάλυσή του περί δικαιοσύνης ο Αριστοτέλης γίνεται ο θεσμικός τελειοθήρας εισάγοντας την **επιείκεια** (την **aequitas** των Ρωμαίων), ως στοιχείο συμπληρωματικό της πρωτογενούς δικαιοσύνης, η οποία

λειτουργεί σαν κλειδί που καλύπτει (ουσιαστικά και ερμηνευτικά) την έλλειψη και το κενό του νόμου. Για να λειτουργήσει ο άτεγκτος νόμος, χωρίς να σπάσουν τα σφικτά από την αυστηρότητα της υπερβολής (*summum jus, summa iniuria*) γρανάζια του, επιστρατεύεται η **επιείκεια**. Ο ίδιος ο Αριστοτέλης επικαλείται την αξία της **επιείκειας**, ως συστατικού της δικαιοσύνης (του φυσικού δικαίου), διορθωτικού του θετικού δικαίου και του σκληρού νόμου στις τυχόν αντινομίες του και στην αυστηρότητά του, λόγω των οποίων παραβιάζεται η αναλογική ισότητα, το θεαματικό παράδειγμα της Αντιγόνης του Σοφοκλή. Η οποία επιλέγει να τηρήσει τον άγραφο φυσικό νόμο της ταφής των νεκρών, συγκεκριμένα του αδελφού της Πολυνείκη για την περίπτωση, και να μην υπακούσει στη διαταγή (την άδικη) του Κρέοντα. Να σημειώσουμε εν παρόδω, πως στα «μαγικά» παράλληλα μεταξύ τραγικής ποίησης και φιλοσοφίας, ο Πλάτων είναι ο Αισχύλος και ο Αριστοτέλης, ο Σοφοκλής. Μολονότι ο ίδιος ο Αριστοτέλης αποκαλεί τον Ευριπίδη «τραγικώτατον» των ποιητών.

IV. Δικαιοσύνη και αρετή

Μιλώντας, καθώς αναφερθήκαμε ήδη, για τους Γάλλους Εγκυκλοπαιδιστές και διαφωτιστές, δεν μπορούμε παρά να θυμηθούμε τον μέγα «λογοκλόπο» του Αριστοτέλη, τον Μοντεσκιέ. Υπάρχει, για να χρησιμοποιήσουμε μια πιο ήπια έκφραση, μια διαχρονική πλάνη: Ότι την αρχή τής διάκρισης των εξουσιών διετύπωσε ο Μοντεσκιέ στο έργο του «Το Πνεύμα των Νόμων» γύρω στο 1748, σαν προδρομικό επιχείρημα για τη Γαλλική Επανάσταση του 1789. Όμως πρώτος ο Αριστοτέλης 2000 χρόνια πριν την είχε διδάξει στα «Πολιτικά» του λέγοντας: *«Είναι δε τρία τα μέρη όλων των πολιτευμάτων. Το ένα είναι το κοινοβούλιο-νομοθετικό, το άλλο το εκτελεστικό και το τρίτο το δικαστικό»* (Πολιτικά Δ', 1297β, 37 – 1298α, 2). Με τέτοια πληρότητα. Ο Αριστοτέλης εκ παραλλήλου θεωρεί τη δικαιοσύνη ως ύπατη πολιτική και κοινωνική αρετή. Ολόκληρη η αρχαία ελληνική γραμματεία είναι ένα απέραντο φροντιστήριο περί δικαιοσύνης, ήθους και αρετής. Εδώ πρέπει να θυμηθούμε τον Διογένη Λαέρτιο (Βίοι καὶ γνῶμαι τῶν ἐν φιλοσοφία εὐδοκιμησάντων, Βιβλίο Ε', 7-8), ο οποίος στο κεφάλαιο που αφιερώνει στη ζωή και στο έργο τού Αριστοτέλη, μας παραδίδει και τον *«Ύμνο προς την Αρετή»* που έγραψε ο Αριστοτέλης:

«Αρετά, πολύμοχθε γένει βροτείω,
 θήραμα κάλλιστον βίω, σάς πέρι,
 Παρθένε, μορφάς
 καί θανείν ζηλωτός εν Ελλάδι πότμος
 καί πόνους τλήναι μαλερούς ακάμαντας.
 Τοίον επί φρένα βάλλεις καρπόν ισαθάνατον
 χρυσού τε κρείσσω καί γονέων
 μαλακαυγήτοιό θ' ύπνου.
 Σου δ' ένεχ' ουκ Διός Ηρακλέης
 Λήδας τε κούροι πόλλ' άνέτλασαν έργοις
 σάν αγρεύοντες δύναμιν.
 Σοίς τε πόθοις Αχιλεύς
 Αίας τ' Αίδαο δόμον ήλθον.
 Σάς δ' ένεκεν φιλίου μορφάς
 και Αταρνέος έντροφος
 αελίου χήρωσεν αυγάς.
 Τοίγαρ αοίδιμος έργοις
 αθάνατόν τε μιν αυδήσουσι Μούσαι,
 Μναμοσύνης θύγατρες,
 Διός ξενίου σέβας αύξουσαι
 φιλίας τε γέρας βεβαίου».

«Αρετή, εσύ που γίνεσαι προσιτή στο γένος των θνητών,
 έπειτα από πολλούς μόχθους και είσαι το πιο ωραίο θήραμα
 στη ζωή. Παρθένα, που για τη δική σου μορφή και ο
 θάνατος θεωρείται στην Ελλάδα ζηλευτή μοίρα, όπως και το

να υποφέρει κανείς με καρτερία φλογερούς και ακατάπαυστους κόπους.

Τέτοιον αθάνατο καρποφορείς στα μυαλά των ανθρώπων καρπό, ανώτερο και από χρυσό και από τους ευγενείς γονείς (που σηκώνουν το παιδί τους) από τον ύπνο που την αυγή ακτινοβολεί μια τρυφερή λάμψη.

Για χάρη σου ο διογενής Ηρακλής και τα τέκνα της Λήδας, οι Διόσκουροι, υπέφεραν πολλά καθώς έκαμαν άθλους αντλώντας από τη δική σου δύναμη. Εσένα δε ποθούντες ο Αχιλλεύς και ο Αίας έφθασαν μέχρι στα ενδιαίτηματα τού Άδου. Και για τη δική σου προσφιλή μορφή και ο Αταρνέος Ερμίας εγκατέλειψε τις ακτίνες του ήλιου. Γι' αυτό, ανεδείχθη άξιος να υμνείται με άσματα για τα κατορθώματά του και με ύμνους ως αθάνατο οι Μούσες, οι θυγατέρες τής Μνημοσύνης και του ξενίου Διός, να αυξάνουν τον σεβασμό προς αυτόν, επιβραβεύοντας και την πιστή φιλία» (Μετάφραση Β.Γ.Π.)

Να συλλογισθούμε πρέπει ακόμη εδώ σε σχέση με την αρετή και να δεχθούμε τη συνακόλουθη βασική αρχή τής πολιτικής: Ότι καμμία κοινωνία δεν μπορεί να υπάρξει σαν **σύνολο φαύλων**. Θα διαλυθεί άμα τη συστάσει της. Από αυτή την παραδοχή γεννήθηκε η αναγκαιότητα τής παιδείας σαν διδασκαλείο αρετής. Χάριν της επιβίωσης τού συνόλου, της πόλεως. Δεν είναι το διδακτό της αρετής στοιχείο και τρόπος για τα «πολυτελή» και τα βέλτια. Είναι

για τα στοιχειώδη και τα θεμελιακά. Τα της επιβίωσης! Είναι επιλογή στο σταυροδρόμι του Ηρακλή και αποτέλεσμα μάχης. Οι «άκαπνοι», θα λέγαμε, δεν μπορούν να είναι ενάρετοι, ελλείψει ουσιαστικών προϋποθέσεων.

Η **εντελέχεια** (εντός-τέλος-έχειν), που δεν σχετίζεται και δεν πρέπει να συγχέεται με την **ενδελέχεια** (ενδελεχής, εν + δολιχός = μακρύς, άρα, εκτενής, εμπειριστατωμένος), είναι ίσως η σοβαρότερη έννοια-λέξη και επινόηση του Αριστοτέλη. Κινεί και δίνει πνευματικότητα και νόημα σε όλον τον αδρανή εμπειρισμό (του φυσικού κόσμου). Η αρχικά άμορφη και αταξινόμητη ύλη λαμβάνει μορφή και πληροί τον σκοπό της (ενέχει, αποκτά σκοπό-τέλος) και έτσι τελειούται. Η σκέψη-ιδέα του μαραγκού, για παράδειγμα, που επεξεργάζεται τα ξύλα και τα συναρμολογεί για να φτιάξει τραπέζι. Όταν το φτιάχνει η «εντελέχεια» συνεγκαθίσταται σ' αυτό. Έτσι πραγματώνεται η αυτοτέλεια των ανθρωπίνων πραγμάτων. Καθώς και η αυτομορφία, αυτοπλασία και εντέλεια παντός οργανικού όντος και δημιουργήματος που ενέχει σκοπό. Και μάλιστα αγαθό σκοπό.

Η εντελέχεια κυριαρχεί στα Πολιτικά και στα Ηθικά (Νικομάχεια και Ευδήμεια) του Αριστοτέλη. Ο Φιλόσοφος αναγνωρίζει εκεί την πολιτική δράση σαν πρωταρχικό στοιχείο στη συνθετική κοινωνική λειτουργία που καθιστά τον άνθρωπο ικανό να ζήσει σε σύνολο «κατ' αρετήν». Και

η «πόλις» γίνεται έτσι «γενών και κωμών κοινωνία, ζωής τελείας και αυτάρκους» (Πολιτικά, 1280β, 40).

Ο μυθικός ιεροκήρυκας της ιστορίας δεν κήρυξε ιεροκρυφίως ή «μανιφεστικά», ούτε με εντολές γραμμένες σε πέτρινες πλάκες. Τραγούδησε από τον άμβωνα τού Ομήρου και των άλλων ηθοπλαστών τα έργα και τα πάθη, τις επιλογές και τη μοίρα των Ελλήνων ηρώων προγόνων του. Έτσι γλύκανε και έπεισε το ακροατήριό του, τον λαό, για την ανωτερότητα και την ωφελιμότητα τής αρετής. Η αρετή στην αρχαία ελληνική διδασκαλία είναι η εκούσια παραδοχή και ηθική συμμόρφωση και κατάκτηση τού ήθους τού συλλογικού υποκειμένου, του λαού-δήμου. Είναι πρώϊμη έκφραση πολιτικής ελευθερίας. Είναι το κριτήριο της κοινωνικής δομής και κατά συνεπαγωγή, η ψυχή και οι πνεύμονες τής δημοκρατίας. Ενάρετος βίος εκτός της συλλογικής οντότητας τής δημοκρατίας είναι αδύνατο να υπάρξει. Οι μονήρεις άνθρωποι κάνουν κατά το μάλλον ή ήττον «ασκητική» ή επίδειξη ναρκισσισμού. Αυτή είναι η σχέση δημοκρατίας και αρετής κατ' Αριστοτέλη.

V. Ρητορική

α) Το δημοκρατικό υπόβαθρο

Το μεγάλο και βαθύ υπόστρωμα του ήθους και της αρετής, ως θεμέλιο κάθε ευνομούμενης πολιτείας και ειδικά της δημοκρατικής Αθήνας, διέπει και τη Ρητορική του Αριστοτέλη:

«Ο ρητορικός λόγος λειτουργεί πειστικά με τρεις τρόπους: α) μέσω του χαρακτήρα-ήθους του ρήτορα («τω ήθει του λέγοντος»), β) μέσω της συγκεκριμένης διάθεσης στην ψυχή του ακροατή (εν τω τον ακροατήν διαθείναι πως) και γ) με τα αποδεικτικά επιχειρήματα που περιέχει ο λόγος (εν αυτώ τω λόγω διά του δεικνύναι). Δηλαδή: ποιός λέει, πώς λέει, τί λέει;» (Ρητορική Α', 1356α, 1-20)

Η δημοκρατία είναι το **πολίτευμα του λόγου** και μάλιστα του δημόσιου λόγου, με κυρίαρχο χαρακτηριστικό την **ισηγορία**. Όλα τα άλλα πολιτεύματα μπορούν να χαρακτηρισθούν ως **πολιτεύματα της σιωπής**, της στεγνής διαταγής ή της ιαχής και κραυγής (του όχλου). Γι' αυτό έγραψε ο Αριστοτέλης για το «έργο τέχνης» τού λόγου, τη Ρητορική του, που την ορίζει να βρίσκεται σε αναλογική σχέση με τη διαλεκτική (*έστιν αντίστροφος τή διαλεκτική*). Ακόμη, την έγραψε διότι η ρητορική ήταν το αιώνιο φαινόμενο της «Αθηναϊκής δημοκρατίας». Που ίσως

διαιώνίζεται μέχρι σήμερα στον ίδιο τόπο, έστω υπό διάφορες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες. Η εποχή μας απεχθάνεται τη ρητορική και εν γένει τον λόγο. Λατρεύει όμως τους αριθμούς. Και τους τραυλούς ομιλητές. Ο τραυλισμός τους, ο τσιτακισμός και η βραδυγλωσσία τους θεωρούνται κιόλας τεκμήρια μοντερνισμού. Ξεχνούν όμως οι μετέχοντες σ' αυτή την μόδα και προβάλλοντες αυτή τη θεωρία πώς όταν χάνει κανείς τον λόγο, σταδιακά χάνει και τον Λόγο δηλ. τη λογική.

β) Η Ιστορική μαρτυρία

Έζησε (ο Αριστοτέλης 384-322 π.Χ.) εκατό χρόνια μετά το έπος των Μηδικών. Από τα Μηδικά έλαβε το δίδαγμα, α) της μη παράδοσης στον «μέγα βασιλέα» που ζητούσε **γην και ύδωρ**, β) της **ιερότητας των συνόρων** – κατ' αντιδιαστολή προς την πολιτική των ανοικτών συνόρων που διδάσκουν σήμερα οι άσοφοι αρνητές και εκμαυλιστές των εθνών και των λαών – και γ) της **μη υποταγής στην αριθμητική υπεροχή των εισβολέων** (Περσών για την ιστορική συγκυρία). Είναι αυτό που συμβαίνει σήμερα στον τόπο μας, με διάφορες μεταμφιέσεις και ευφημισμούς, χωρίς να κατονομάζεται και που απλά πρόκειται για μουσουλμανική διείσδυση και για εποικισμό.

Η Ελλάδα αποτελεί μια πρωτοπόρα όσο και παράδοξη δύναμη της ιστορίας. Αυτή οργάνωσε την πρώτη «άτακτη»

αποικιακή εξόρμηση στην Κολχίδα με τον Φρίξο «ιππεύοντα» τον κριό, του οποίου το χρυσόμαλλο δέρας, υπήρξε το γέρας της μετέπειτα εποποιΐας, της Αργοναυτικής εκστρατείας. Η ίδια έκαμε την πρώτη ναυτική επιχείρηση και την πρώτη απόβαση στις ακτές της Τροίας 3000 χρόνια πριν από την απόβαση στη Νορμανδία, και τον πρώτο εμφύλιο πόλεμο της μέγιστης δυνατής κλίμακας, μεταξύ Αχαιών (Ελλήνων) και Τρώων. Ύστερα, επραγματοποίησε πιο «τακτικά» τον πρώτο Αποικισμό (800 π.Χ.) και τον δεύτερο (600 π.Χ.) και κατέστησε όλη τη Μεσόγειο και τις ακτές της (Ιωνία, Magna Graecia, Κυρηναϊκή), δική της θάλασσα και κέντρο πολιτισμού. Και εκείθεν «πομπάρα» για εξακτίνωση όλης της ευαισθησίας, της σκέψης και της ομορφιάς παντού, όπου γης. Ήσαν οι πρόγονοί μας ανοιχτοί νόες, ελεύθεροι, υσιπέτες, σπορείς τής γνώσης. Δεν ήσαν σαν τους άλλους, Αιγύπτιους, Ασσύριους, Φοίνικες, που ίσως και να προηγήθησαν, οι οποίοι όμως κρατούσαν κλειστά και απόκρυφα τα μυστικά τής γνώσεως, σε παράβυστα ιερατεία. Αυτή είναι η διαφορά.

Το πνεύμα τής Ελευθερίας έμενε, ως ουράνιο ιδεώδες, πάντα άσβεστο και ακέραιο ως ηθικό και ψυχολογικό χαρακτηριστικό στην ιδιοσυστασία του Έλληνα, παρά τις κρατικοδιοικητικές διαρρήξεις που δέχθηκε ο σε «κρατικές δομές» (των πόλεων-κρατών) συντεταγμένος ελληνισμός.

Πρώτα με την υποδούλωσή του στους Ρωμαίους για 500 χρόνια, από την Πύδνα, 168 π.Χ., μέχρι τη γέφυρα του Μουλβία, 312 μ.Χ., και ύστερα, μετά τη χρυσή χιλιετία του Βυζαντίου, – μέσα στην οποία, μετά την Δ΄ Σταυροφορία (1204), είχαμε την Φραγκοβενετοκρατία – στους Τούρκους για 400 χρόνια, από την Άλωση του 1453, μέχρι την μεγάλη εθνικοαπελευθερωτική επανάσταση του 1821. Έτσι η Ελλάδα «έχασε το τραίνο» τής πρώτης και δεύτερης βιομηχανικής επανάστασης, καθώς και της προηγούμενης θαλάσσιας εξόρμησης για τις ανακαλύψεις των νέων χωρών του 15ου και 16ου αιώνα, που ισοδυναμούσαν με εκτεταμένες και συστηματικές επιχειρήσεις αρπαγής πλούτου από τις «νέες χώρες» (Βόρειας και Νότιας Αμερικής, Ασίας και Αφρικής) και στη συνέχεια, με την ίδρυση ανεξάρτητων πολιτειακών οντοτήτων στις ίδιες «νέες χώρες».

Όμως ένα πολιτιστικό παράδοξο, σχεδόν ανεξήγητο, χαρακτηρίζει το νέο ελληνικό κράτος τις πρώτες δεκαετίες της εθνικής ανεξαρτησίας του. Είναι αυτό της εκπαίδευσης-παιδείας. Η Ελλάδα το 1890 κατέχει την πρώτη θέση, σε ποσοστά φοίτησης στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, σε σύγκριση και κατ' αναλογία με χώρες όπως η Γαλλία, το Βέλγιο, η Ιταλία και οι ΗΠΑ, «παρατηρεί» ο Κων. Τσουκαλάς (και υποσημειώνουν οι Στ. Ν. Καλύβας και Σωτ. Γκλαβάς).

Βρέθηκε, σε πείσμα τής φτώχειας και σχεδόν της ασιτίας, ο ελληνικός λαός, μόλις βγήκε καθημαγμένος από τον επταετή αγώνα τής εθνικοαπελευθερωτικής επανάστασης, στην πρωτοπορία τής Ευρωπαϊκής παιδείας, χάρη σε τρεις κατά βάση λόγους: α) Στην Ελληνική γλώσσα του Ευαγγελίου και της Θείας Λειτουργίας, β) Στα ονομαστά πνευματικά κέντρα (στο Φανάρι της Κωνσταντινουπόλεως η «Μεγάλη του Γένους Σχολή», στο Άγιον Όρος η «Αθωνιάδα», στα Γιάννενα, στη Σμύρνη, στις Κυδωνίες (Αϊβαλί), στην Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Καστοριά, Βέροια, Νάουσα, Δημητσάνα, Χίο, Μυτιλήνη, Πάτμο, Ανδριανούπολη, Τραπεζούντα του Πόντου και στην Κρήτη) και στα «κρυφά σχολεία» που λειτουργούσαν καθ' όλη τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας και κυρίως τους δύο αιώνες πριν από το 1821 και γ) Στον Νεοελληνικό Διαφωτισμό με τους διδασκάλους του Γένους, όπως ο Ρήγας, Κοραΐς, Κων/νος Κούμας, Άνθιμος Γαζής, Νεόφυτος Δούκας, Κοσμάς ο Αιτωλός (ίδρυσε 200 σχολεία μόνο με τις εισφορές των κοινοτήτων Ηπείρου-Βορείου Ηπείρου και Ρούμελης). Και ο κοσμοευλαβής Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας στο πλαίσιο-μείγμα του Διαφωτισμού και της Ορθοδοξίας κινούμενος, έθεσε σε εθνοπολιτική προτεραιότητα την καλλιέργεια τής παιδείας τού λαού, κατά βάση με τα «αλληλοδιδασκτικά» σχολεία, ιδρύοντας στον ελάχιστο χρόνο που ήταν Κυβερνήτης (1828-31) 109 σχολεία!

Κοιτίδες Ελληνισμού, εμπόρων, ναυτιλλομένων, εφοπλιστών και διανοουμένων, πανεπιστημιακών, ιατρών και άλλων επιστημόνων, ακμάζουσες κοινότητες μετά το 1774 (συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή) στον Δούναβη, στις Παραδουνάβιες ηγεμονίες, στην Κωνσταντινούπολη, στη Βιέννη, στην Οδησό, στη Βενετία, στο Παρίσι, στο Τριέστι, σ' όλη την Ευρώπη μ' έναν λόγο, λειτουργούσαν σαν οάσεις πνευματικού ανεφοδιασμού και οικονομικής μετάγγισης. Καμμία άλλη εθνότητα δεν έχει έκτοτε διεθνή παρουσία στον κόσμο με ειρηνική διάκριση στις χώρες όπου φιλοξενείται, στα Πανεπιστημιακά γράμματα, στο εμπόριο, στη διοίκηση, στην πολιτική, στις τέχνες και στις επιχειρήσεις, όσο η Ελληνική. Και δεν νοείται άμβων εκκλησίας, βήμα συνελεύσεως μετοίκων ή πανεπιστημιακή έδρα χωρίς ανθρωπιστικό-ουμανιστικό πνεύμα και συγκεκριμένα χωρίς «αρετολογία», ηθική και Λογική τού Αριστοτέλη, στην αύρα τής διδασκαλίας τού οποίου αναγορεύεται η Λογική ως ηνίοχος των ψυχικών και πνευματικών λειτουργιών και καταξιώνεται ο άνθρωπος – ακόμη και ο ακούσια υπόδουλος άνθρωπος – στο υψηλό επίπεδο του «νοήμονος όντος». Έτσι αναγεννηθήκαμε. Προκειμένου, λίγο πριν συμπληρώσουμε 200 χρόνια ελεύθερου και ανεξάρτητου εθνικού βίου να φθάσουμε... στην χρεοκοπία και στην ομηρεία των «διασωστών» δανειστών. Αλλά αυτό είναι άλλο και ειδικότερο ζήτημα.

Της Ελλάδας, λοιπόν, του Περικλή, των Μηδικών και του Ομήρου, παιδί ήταν ο Αριστοτέλης. Το πνευματικό κεκτημένο της τον έπλασε. Και αυτό ανέλυσε, ανέταμε, αναδόμησε, διέυρυνε και επεξέτεινε στον χώρο και στον χρόνο. Η φιλοσοφία από τους προσωκρατικούς, τον Σωκράτη, τους Τραγικούς μέχρι τον Αριστοτέλη, μπορεί να πει κανείς πως ήταν «ενοριακά» Ελληνική. Μετά από αυτόν έγινε «υπεροριακά» διεθνική και «πανεπιστημιακή». Ένα νέο φαινόμενο, ένα νέο κεκτημένο. Έζησε ο Αριστοτέλης στον απόηχο του Περικλέους, του πρότυπου ρήτορα και statesman του 5ου αιώνα. Και ακόμη έζησε μαζί με τους πολιτικούς και δικανικούς ρήτορες, τους καλύτερους της αρχαιότητας, τον Ισοκράτη, τον Δημοσθένη και τον Αισχίνη, και τον «πυρετό» της αγοράς που προκαλούσαν οι αντιμαχίες τους. Ως μαθητής τού Πλάτωνα γνώρισε τη διάκριση μεταξύ των σοφιστών και των ρητόρων-φιλοσόφων. Και έκαμε την επιλογή του, όπως τη δίδαξε με την ταξινόμηση των κριτηρίων της Ρητορικής που προείπαμε: «ποιός λέει, πώς λέει, τί λέει», αρνούμενος και αιτιολογικά απορρίπτοντας την τσαρλατάνικη επιτηδειότητα των σοφιστών.

γ) Λαϊκισμός, το νέο «αποδιοπομπαίο» είδος λόγου

Παρατηρεί ο μέγας εμπειρογνώστης τη σχέση και τον βαθμό επιρροής μεταξύ του ρητορικού λόγου και της

πολιτικής ισχύος, φωτίζει αρνητικά την έννοια των δημαγωγών-σοφιστών και προβαίνει στη θαυμάσια ανάλυση και επιλογή τού «έργου τέχνης», της ρητορικής του. Η διδασκαλία του είναι πάντα επίκαιρη και γίνεται σήμερα πιο έντονη και αντιπαραθετική, με την ανάδειξη και αναγόρευση ενός νέου «μορμολύκειου», ως του απόλυτου φοβήτρου. Το λένε **λαϊκισμό**. Και συχνά **αντιδραστικό λαϊκισμό**, που σημαίνει την αντίδραση, αντίσταση και ανυπακοή στις πολιτικές εξαφάνισης του εθνικού κράτους, της μεσαίας τάξης και του δεδομένου αξιακού φορτίου και πολιτισμού, στην εξαθλίωση, στην ανεργία και στον κοινωνικό αποκλεισμό. Η ανεργία, άλλωστε, είναι ο ορισμός τής δυστυχίας και της ανικανότητας του κράτους. Ο νέος όρος στη θέση του παλιού και καθαρού, εκείνου της δημαγωγίας που κρίνει, ελέγχει και απορρίπτει ο Αριστοτέλης, επελέγη για να ακυρωθεί εκ πλαγίου η αρετή, η αξία και ιερότητα του λαϊκού (στοιχείου, φρονήματος, ρήτορα). Και μέσω της σύγχυσης να καταστεί το «λαϊκό» συνώνυμο του άσοφου, άκριτου, ιδιοτελούς, αντιδημοκρατικού, αντιεπιστημονικού και επικίνδυνου.

Με τον «λαϊκισμό», λοιπόν, εκ πλαγίου στόχος ο λαός. Μη θυμώσει, μην απαιτήσει, μην επαναστατήσει. Όμως, ήταν λαϊκιστής ο **Σόλων**, όταν υποδύμενος τον τρελλό, απήγγειλε στην αγορά των Αθηνών τη «*Σαλαμίνα*» του και

συνήγειρε τους Αθηναίους σε πόλεμο για την ανακατάληψή της; Ή όταν εισήγαγε τη «σεισάχθειά» του και απαγόρευσε «**το δανείζειν επί σώματι**»; Ήσαν λαϊκιστές ο Τυρταίος, ο Ρήγας, ο Σολωμός και όλοι οι ποιητές όλων των εποχών που ενθάρρυναν και εμπύχωναν τον λαό; Και δεν είναι λαϊκιστές και περίτεχνοι χειραγωγοί και ποδηγέτες, slave drivers πραγματικοί, οι κήρυκες και πάστορες τής παγκοσμιοποίησης και της «νέας τάξης», οι ομιλούντες μια ξύλινη και δήθεν «πολιτικώς ορθή» γλώσσα, με ήχο ευθύγραμμο και «ρομποτοκομπιουτερικό» μάλιστα, τα κείμενα της οποίας έχουν αντληθεί από τα «λογιστήρια» του διεθνούς τραπεζικού κατά κύριο λόγο διευθυντηρίου, που απεργάζεται την υποδούλωση των λαών; Πλήρης ανατροπή. Η **νέα γλώσσα** (το Newspeak του Όργουελ) δεν είναι κοινή. Είναι κωδική. Λαλούμενη μεταξύ μελών λεσχών (clubs). Και αποσκοπούσα στον αποκλεισμό των μη μελών, εν προκειμένω του λαού. Απόλυτη κατάπτωση. Με στόχευση άμεση: Να αποκοπεί ο ηγέτης από τον λαό. Να ακυρωθεί έτσι η λαϊκή νομιμοποίηση του ηγέτη. Και στη θέση της σφετεριστικά να μπει η νομιμοποίηση τού «χρηματιστή», του δήθεν τεχνοκράτη, του **επαΐοντος** και **όχι των πολλών**, όπως το έθετε προηγουμένως (πριν δηλ. από τον Αριστοτέλη) ο Σωκράτης στον «*Κρίτωνα*». Όμως ο «επαΐων» τού Σωκράτη, ήταν ο γνώστης των κοινωνικοπολιτικών προβλημάτων και των διδαγμάτων της ιστορίας, και

μάλιστα ο βαθέως και ευρέως γνώστης και όχι ο στενά εξειδικευμένος «τεχνοκράτης», ο μύωπας μέσα στον φακό τού εργαστηριακού μικροσκοπίου του. Που μεγεθύνει και φωτίζει μόνο το ατομικό μικροσυμφέρον του, ιδίως αν αυτό είναι «χρυσωμένο», ενώ αδυνατεί να του προσφέρει μια θέαση του γενικού και συλλογικού. Η ιστορία απέρριψε καθ' οδόν και κατ' εντολή των λαών, όπου επέλεξαν έτσι, τους «ελέω Θεού» βασιλείς. Δεν νομίζω ότι το έπραξε, προκειμένου να βάλει στη θέση τους μια κάποια «ελέω χρήματος» ολιγαρχία. Η οποία θα ανελάμβανε εν συνεχεία και την προτεσταντική ιεραποστολή να σώσει με τη λιτότητα και με τη δουλική υποταγή τούς «σπάταλους» λαούς της αμαρτίας. Ασφαλώς με τόκο!

Ο Αριστοτέλης λέγεται πως έγραψε – χωρίς να είναι βέβαιο – ειδικώς τη «*Ρητορική εις Αλέξανδρον*» για να του διδάξει ως πρωτεύον μάθημα ηγεσίας την τέχνη της «*ξιφασκίας*» του λόγου. Ασφαλώς βασισμένη και αυτή η «*Ρητορική*» στην αλήθεια και στα κριτήρια (του χαρακτήρα, της ψυχικής πρόσληψης του ακροατή και του επιχειρήματος) που αναφέραμε ήδη. Σήμερα οι σοφιστές επιστρέφουν. Με τον «σοφιστικέ» γενικόλογο και εσκεμμένα ασαφή όρο, **μεταρρυθμίσεις**. Πρόκειται για έναν καταχρηστικά επαναλαμβανόμενο όρο, που κρύβει ένα ναρκισσιστικό εγωϊσμό των εισηγουμένων τη «*νέα νομοθεσία*» νεοαποικιοκρατών τής παγκοσμιοποίησης.

Στους προηγούμενους αιώνες ο «μεταρρυθμιστής» Μέγας Πέτρος της Ρωσσίας τούς έκοβε τις γενειάδες, και ο άλλος, ο Κεμάλ της Τουρκίας, τούς καταργούσε τα φέσια. Το μεταρρυθμιστικό κόστος μικρό. Η δόξα μεγάλη. Σήμερα, αν δείτε εξειδικευμένο στην πράξη τον όρο θα τρομάξετε, βλέποντας τα αποτελέσματα: πτωχοποίηση, ανασφάλεια, αβεβαιότητα, πειραματική μανία και τέλος, επικράτηση των νόμων της ζούγκλας! Έφοδος κατά των πολιτών. Όπως είχε περιγράψει ο Όργουελ.

VI. Τυπική λογική και Πολιτικά

α) Λογική, Συλλογισμός, Απόδειξη

Αλλά ό,τι και αν διδαχθήκαμε από τον Αριστοτέλη για την απέραντη περιοχή τής φυσιογνωσίας (στα Φυσικά) ή στα φιλοσοφικά itinéraires του (τα Μεταφυσικά) ή ακόμη, στις ασκήσεις τής άψογης εργαλειομηχανής της Τυπικής Λογικής του (στο Όργανον) και στα Πολιτικά του (όπου συναιρούνται οι 158 Πολιτείες του – σώθηκε μόνον η Αθηναίων Πολιτεία), στα Ηθικά του (Νικομάχεια και Ευδήμεια), με τον εξαντλητικά αποδεικτικό του τρόπο, τον πανεπιστήμονα τρόπο, ομολογούμε τον εντυπωσιασμό μας, όπως έκαναν όλοι οι μετά τον Αριστοτέλη, όταν συναντώμεθα με τις αρχετυπικές προτάσεις του που αποτελούν αφετηρία (και τέρμα) και τα πρώτα συμπεράσματά του:

«Ο άνθρωπος φύσει πολιτικόν και το μόνο ομιλούν ζώον. Ο άπολις είναι ή φαύλος ή ανώτερος («κρείττων») (Πολιτικά Α', 1253α, 1-5). *Ἡ θηρίον ή θεός»*. Είναι αυτός που ο Όμηρος αποκαλεί «αφρήτορα» (χωρίς οικογένεια και πιο συγκεκριμένα, ανάδελφο, χωρίς φρήτορα-αδελφό), «αθέμιστον» (χωρίς νόμους-θεσμούς), «ανέστιον» (χωρίς εστία) (Ιλιάδα, Γ', 63).

Και μπορούμε να υποθέσουμε βασίμως πως τον άνθρωπο της οικουμένης, ως λογικό και ομιλούν όν, τον έμαθε να **σκέπτεται** ο μέγας Δάσκαλος. Η Τυπική Λογική του, το Όργανον όπως την αποκαλεί, είναι το πνευματικό εργαστήριο γενέσεως και το εργαλείο αναπτύξεως του **συστήματος των συλλογισμών** όλων των επιστημών. Ο Λένιν καθομολογεί γενναιοφρόνως πως «στον Αριστοτέλη οφείλουμε τη δημιουργία της Λογικής ως αυτοτελούς επιστήμης». Ο Αριστοτέλης μας διδάσκει την τάξη και την ονοματολογία των στοιχείων του συλλογισμού. Τις δύο βασικές-τεθείσες προτάσεις τις ονόμασε «**προκειμένας**» και την τρίτη που παράγεται από αυτές, «**συμπέρασμα**». Δίπλα σ' αυτά θέτει το γνωσιοθεωρητικό πρόβλημα. Αυτό των αποδεικτικών αρχών. Οι δύο ύψιστες αποδεικτικές αρχές, κατά τον Αριστοτέλη, είναι ο **νόμος τής αντιφάσεως** και ο **νόμος τής του τρίτου αποκλείσεως**. Ο πρώτος περιγράφεται απλά ως εξής: «*Το αυτό άμα υπάρχει τε και μη υπάρχει αδύνατον*». Και ο δεύτερος: «*Αλλά μη ουδέν μεταξύ αντιφάσεως ενδέχεται είναι ουδέν, αλλά ανάγκη ή φάναι ή αποφάναι εν καθ' ενός οτιούν*». («Αλλά βεβαίως δεν είναι δυνατόν να υπάρχει τι μεταξύ των (δύο μελών) της αντιφάσεως. Αντιθέτως, είμαστε αναγκασμένοι ή να εκφέρομε μίαν βεβαίωση σχετικώς ή μίαν άρνηση»). Τρίτο μεταξύ τούτων (αληθείας και ψεύδους) δεν χωρεί. Μ' έναν λόγο, και χωρίς να εξαντλούμε την ανάλυση των προτάσεων, είναι δύσκολο να φαντασθούμε ποιά θα ήταν η

πνευματική εξέλιξη τού κόσμου χωρίς τη Λογική του Αριστοτέλη.

Ο ακρογωνιαίος λίθος τής δίκης, παραδείγματος ένεκεν, είναι ο δικανικός συλλογισμός. Ήτοι: Μείζων πρόταση, ο κανόνας δικαίου. Ελάσσων πρόταση, τα πραγματικά στοιχεία-περιστατικά. Συμπέρασμα-απόφαση, η υπαγωγή των πραγματικών στη μείζονα πρόταση, στον κανόνα δικαίου. Η αριστοτελική σκέψη παρούσα και δεσπόζουσα αιωνίως. Τα εργαλεία και τις μεθόδους ανάπτυξης της σκέψης παρέδωσε άνευ διδάκτρων ο Αριστοτέλης στην ανθρωπότητα και κατέστη έτσι ο οδηγητής και δάσκαλος σε όλους τους κλάδους τής ανθρώπινης επιστήμης. Και όπου δεν υπήρχαν δεδομένα για επιστημονική ολοκλήρωση, μας έδωσε τις τροχιοδεικτικές νύξεις για τις επιστήμες τού μέλλοντος, κατά τρόπον «μυστικόν» για να μην πω μαγικό.

β) Πόλις-κράτος και εθνικό κράτος «φθίνον»

Η μεγάλη πολιτική ανάλυση πολιτειολογικού χαρακτήρα βρίσκεται στα Πολιτικά του Αριστοτέλη. Συλλέγει τα δεδομένα, τα ταξινομεί, τα αξιολογεί και επιλέγει, όχι ονειρικά σαν το «σπήλαιο του Πλάτωνα», αλλά πραγματιστικά.

Αντίθετα με τους σοφιστές και αργότερα με τον Άγγλο φιλόσοφο Τόμας Χομπς, που έβλεπαν την πολιτική δομή και σύνθεση, την «πόλη» δηλαδή, ως συμβατικό θεσμό, με συμβόλαιο «υποταγής» σε κάποια απολυταρχική εξουσία-αρχή, στην οποία εκχωρούν τα άτομα μέρος τής ελευθερίας τους προκειμένου να διοικηθούν από αυτή (κάτι σαν αμοιβή στον διαιτητή-κριτή), όπως κάνουν σήμερα οι «νεοταξίτες» για το έθνος-κράτος, που το θεωρούν περίπου ως τεχνητό κατασκεύασμα χωρίς ηθικό και αξιακό φορτίο, ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι η **πόλη-κράτος** της εποχής του, για όλον τον γνωστό τότε κόσμο, είναι **φυσικό φαινόμενο** και δημιουργήμα. Η γραμμή γενέσεως που εκείνος παρατηρεί, υιοθετεί και διδάσκει είναι: άτομο, οικογένεια, γένος (εκτεταμένη οικογένεια με τη γη και περιουσία που κατείχε), πολιτική κοινωνία και τέλος πόλη-κράτος. Εκεί τα άτομα σκέπτονται, αισθάνονται και ενεργούν ως πολιτικά όντα. Εκεί γίνονται **πολίτες**. Ήτοι, ως το ιερό και αναγκαίο συστατικό τής πόλεως. Τότε αναγνωρίζουν και διακρίνουν συνειδητά το καλό και το κακό, το δίκαιο και το άδικο, το ωφέλιμο και το βλαπτικό. Αυτές και άλλες ομόλογες έννοιες τις επεξεργάζονται οι πολίτες με τη λογική, τις ταξινομούν και τις τηρούν με συλλογικά κριτήρια και προπαντός με συλλογική μνήμη και όχι με τυφλούς ατομικούς εγωϊσμούς, και παράγουν έτσι τον θέσμιο πολιτισμό της πόλης.

Αυτή είναι η ειδοποιός διαφορά μεταξύ της αρχαιοελληνικής και Αριστοτελικής έννοιας της πόλης-κράτους (που μετεξελίχθηκε σε έθνος-κράτος στην απώτερη συνέχεια) και των «τυραννίδων» της Ασίας ή των «μαζοποιημένων» ετερόκλητων πολιτειών της «νέας τάξης» του σήμερα! Να μην παροράται και η **δραματική αντίφαση** των σημερινών σχεδιαστών της παγκοσμιοποίησης: Ενώ όλα τείνουν στον σχηματισμό της πολιτικής, πολιτιστικής, οικονομικής ομοιομορφίας, αυτό που λέμε παγκόσμια «μαζοποίηση», με συνεπακόλουθη την κατάλυση του έθνους-κράτους, την ίδια στιγμή ενισχύεται σε πολλές περιπτώσεις ένας «μικροεθνικισμός», της διάλυσης δεδομένων ιστορικών εθνών-κρατών και της δημιουργίας νέων, υβριδικών και εν πολλοίς τεχνητών εθνικών οντοτήτων, όπως τους... συμφέρει. Ευκαιριακά και τυχοδιωκτικά. Κλασσικό και διδακτικότατο δείγμα η πρώην Γιουγκοσλαβία! Θα δει κανείς, ελπίζω μόνον εν σχεδίω, και πολλά άλλα «Κοσσυφοπέδια» σε ενδιαφέρουσες περιοχές.

VII. Μεταμορφώσεις και παραχαράξεις της Δημοκρατίας

α) Ανισότητες, Παγκοσμιοποίηση, Νέα Τάξη

Και τί γίνεται όταν ο άνθρωπος (όπως και οι δομές της κοινωνίας) μετασχηματίζεται από άπειρα τεχνάσματα που μετέρχονται οι ολιγάρχες όλων των εποχών – και κατ'εξοχήν σήμερα – οι άπληστοι, οι «χρηματιστές», σε «αφρήτορα», «ανέστιον» και «αθέμιστον»; Με τεχνάσματα δήθεν δημοκρατίας, ακόμη και δήθεν «αριστοκρατίας» (η τυραννίδα ευτυχώς χάθηκε από τη βιτρίνα τους) και με εργαλεία παντοτινά και σε πρώτη χρήση την ανάγκη και τον φόβο, έτσι όπως λειτουργούν, μπορεί να διερωτηθεί κανείς τί αξία και ποιά ισχύ έχουν οι ορισμοί του Σταγειρίτη περί ήθους και αρετής ή περί των διδασμάτων της τραγωδίας; Ακόμη, αν η τεχνολογία, η αστικοποίηση και η «χρηματιστική» οικονομία ξεπερνούν με διαστημικές αποστάσεις και ταχύτητες τα δεδομένα του 4ου π.Χ. αιώνα, που αποτελούσαν την πρώτη ύλη και τα πρώτα δεδομένα για την αρχιτεκτονική και τη δόμηση της φιλοσοφίας τού Αριστοτέλη, τότε ποιά είναι σήμερα η εφαρμοσιμότητα της σκέψης του, θεωρητικής, διδακτικής, πραγματιστικής; Μήπως είναι όλο το οικοδόμημα, απλά εκτός εποχής; Χυδαϊστί, ξεπερασμένο; Μήπως διατηρούσε το Αριστοτέλειο σύστημα σκέψης την εφαρμοσιμότητά του,

την ισχύ και την επικαιρότητά του, ας πούμε, μόνο μέχρι και τον εικοστό αιώνα;

Μήπως ο εικοστός πρώτος είναι ο αιώνας των αναθεωρήσεων των συνθηκών επιβίωσης του ανθρώπου και των όρων και ορισμών ειρήνης τού παρελθόντος; Μήπως έχει ήδη κατακρημνισθεί στο στερέωμα όλο το ηθικό και αξιακό καταπίστευμα του παλιού κόσμου; Μήπως άρχισε η επέλαση της αλαζονικής **παγκοσμιοποίησης**; Και δεν μιλούμε, βέβαια, για τις συνώνυμες και ευνοϊκές συνθήκες τής τεχνολογικής εξέλιξης που καταργεί αποστάσεις, που αναπτύσσει ιλιγγιώδεις ψηφιακές επικοινωνίες, που φροντίζει κοινές-παγκόσμιες επιδιώξεις π.χ. προστασία του περιβάλλοντος και περίθαλψη των νοσούντων, των πεινώντων και διψώντων. Αυτό είναι καλό και νομοτελειακά φυσιολογικό. Η σχέση τής τεχνολογικής εξέλιξης με τον άνθρωπο καθορίζεται από τις αρχές τής ευφυούς προσαρμογής, *the survival of the fittest*. Ο ευφυής άνθρωπος διευθύνει τη μηχανή, την επινόηση, την καινοτομία, την εφεύρεση, την ανακάλυψη. Δεν γίνεται υποχείριο αυτών, δεν υπόκειται σε αυτά. Παραμένει κυρίαρχος επ' αυτών. Όχι καταναλωτικό θύμα. Να σημειωθεί εν παρόδω, ότι η κατανάλωση, αυτή η αρρώστεια, υπηρετεί κατά το πλείστον τις υποβολιμαίες «προτάσεις» τής διαφήμισης, παρά τις πραγματικές ανάγκες. Φαύλος κύκλος!

Αλλά μιλούμε για εκείνο το πολιτικό και πολιτισμικό γεγονός που μοιάζει με παγκόσμια τυραννική ολιγαρχία. Εκείνο της νέας τάξης πραγμάτων που αναγνωρίζει μόνον μία ιεραρχία (του πλούτου), μία πηγή ισχύος (του χρήματος και της μιντιοκρατίας), μία τάξη αξιωμάτων, αυτή των «τσομπανόσκυλων» και των golden boys – ταυτολογία – και μία ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής (τήν των εταιρικών υπερεθνικών ομίλων), που τείνει στην κατάλυση των εθνών-κρατών. Με ενδιάμεση υποκατάστατη λύση τη συγκρότηση οικονομικο-πολιτικών ενώσεων, έστω πειραματικών και εύθραυστων, αντί της φυσικής οντότητας του έθνους-κράτους, που έχει ως αποτέλεσμα τον μηδενισμό (;) του Αριστοτέλειου (και Πλατωνικού) ενάρετου ανθρώπου. Από τις οικονομικές ενώσεις που συγκροτούνται με κριτήριο-βάση τον οικονομικό συμβιβασμό και τον, κατά το δυνατό, συγκερασμό των συμφερόντων (με πιο ένδοξες την ΕΕ και την Ευρωζώνη, που συμπληρώνουν εξελισσόμενες ηλικία 60 ετών η πρώτη και 15 η δεύτερη) λείπει η ιερή συγκολλητική ουσία: του έθνους-ήθους, από την οποία γεννάται το ιστορικό-φυσικό έθνος. Παράλληλα, μέσα σ' αυτό το συνονθύλευμα ο επίκαιρος άνθρωπος, ο διαλυμένος και αποσυντεθειμένος, με ενστικτώδη έφεση οργανώνεται σε «συμμορίες, σχέτες και αυτοσχέδιες ή υποκινούμενες συλλογικότητες» για επιβίωση και πολιτική επικράτηση ανά «περιοχή». Τους επάλληλους κύκλους «εμφυλίων» συρράξεων τούς βλέπει

και τους αποδέχεται το «αόρατο επιτελείο» των σύγχρονων πλουτοκρατών. Ή και τους συντονίζει χαοτικά! Βλέπε πρώην Γιουγκοσλαβία, Βόρειο Αφρική και Μέση Ανατολή. Με τελευταία «μάστιγα του θεού» τους τζιχαντιστές του «ISIS»! Ματαίως ο Αριστοτέλης τονίζει τό του Ευριπίδη, στα Πολιτικά του: «Χαλεποί γαρ πόλεμοι αδελφών» (Πολιτικά Ζ', 1328α, 15).

β) Ασύδοτες «χρηματιστικές» συναλλαγές

Είναι ευτελισμός και κατολίσθηση, κοινώς κατάντια, η μονοπώληση των αξιακών κριτηρίων και η καθιέρωση ενός μόνου μέτρου ορισμού και μετρήσεως των υπαρξιακών χώρων και πλαισίων, αυτού της οικονομίας. Με το αλαζονικό μάλιστα σλόγκαν: «*It's economy stupid*». Δεν μένει ή μάλλον δεν αφήνουν χώρο οι αρμοστές και χειραγωγοί για πολιτική και θρησκευτική ελευθερία, ούτε για εθνική ιδεολογία ή άλλες κατακτήσεις και αρχές τής πανανθρώπινης ιστορίας. Τόσο μακριά βρισκόμαστε σήμερα από την Αριστοτελική σκέψη και συζήτηση περί διαλεκτικής δημοκρατίας, που συνοψίζεται στην εμπειρική αλήθεια ότι με τη σύνθεση των πολλών γνώμων ένας πολιτικός θεσμός, με κορυφαίο αυτόν της Δημοκρατίας, αποκτά βάθος, έκταση και εν τέλει δύναμη. Δεν λέω από τις επιταγές του, γιατί ο Αριστοτέλης δεν επιτάσσει, αλλά βουλεύεται και διαλέγεται.

Τα νέα δεδομένα, που έσπευσαν να τα χαρακτηρίσουν μετανεωτερικά και μονοδρομικά, που ακυρώνουν την πολιτική ηθική και τον φιλοσοφικό στοχασμό, που αφήνουν τις «χρηματιστικές» συναλλαγές ασύδοτες και κυρίαρχες (με σβησμένη τη σελίδα των «πραγμάτων εκτός συναλλαγής», *res extra commercium*, γιατί «όλα πωλούνται και όλα αγοράζονται») και που θεσμοποιούν την παμφάγα και λεηλατούσα τα εισοδήματα των φτωχών «λιτότητα», και στον αντίποδα, που θεοποιούν ειδωλολατρικά την ακόρεστη απληστία του 1% των μεγιστάνων του πλούτου, φαίνεται ευτυχώς να χάνουν τη δογματική αξία τους, όπως και τον φανατισμό των νεοφώτιστων. Κάπως πρόωρα μάλιστα. Τη θέση τους ανακαταλαμβάνουν πιο σταθεροί ορισμοί και σκοποί. Οι Αριστοτέλαιοι. Δεν είναι μόνον ευχή. Είναι και πρόβλεψη που προκύπτει από τις τελευταίες εξελίξεις σε Ευρώπη και Αμερική και από τις ομολογίες περί σφαλμάτων και ενοχής, συλλαβιστά έστω, των μεταμελουμένων υπαιτίων. Εάν δεν αυτοδιορθωθούν τάχιστα, θα αυτοκαταστραφούν δραματικά.

γ) Αποικισμοί, Μετοικεσίες λαών, Πρόσφυγες πολέμου

Οι κύκλοι του αποικισμού των Ευρωπαίων, που ακολούθησαν τους κύκλους των Βανδάλων – όταν λέμε «Βανδάλους» τους εννοούμε ως όρο διασταλτικά, τ.ε. ότι

περιλαμβάνει όλους τους «ομότεχνους» της ιστορίας – επιδρομέων της καταστροφής, της αρπαγής και της λεηλασίας των Μέσων Χρόνων μέχρι της εποχής των ανακαλύψεων, έχουν ευδιάκριτες διαφορές από τους «γλυκείς» αποικισμούς των αρχαίων Ελλήνων, περιλαμβανομένης και της μεγάλης εκστρατείας, της κατά το μάλλον ή ήττον εκπολιτιστικής, όπως έχει αποδειχθεί, του Μ. Αλεξάνδρου. Γιατί οι Ευρωπαϊκοί αποικισμοί δεν ήσαν τίποτ' άλλο παρά «εγκαταστάσεις» αίματος και αρπαγής. Τα μυδράλια των «κολονιαλιστών» ήσαν οι άτιμοι πολλαπλασιαστές ισχύος για ενδελεχέστερη αρπαγή. Η εκδίκηση της Αφρικής και της Ασίας, που συντρέχει σήμερα με τις «μεταναστευτικές ροές», έχει ιστορικά αίτια και καταβολές. Η σύμμειξη τους με τους πρόσφυγες πολέμου φτιάχνει ένα «δημιουργικό πρόσχημα» με έναν διττό σκοπό. Πρώτον, να ερεθίσει θετικά και συμπαθητικά τα ανθρωπιστικά αισθήματα του «πολιτισμένου» κόσμου και δεύτερον, να ανανεώσει ρόλους για τον ΟΗΕ και τις ΜΚΟ. Ο ΟΗΕ, δυστυχώς, αντί να αναλάβει τις ευθύνες του για τα μείζονα, όπως π.χ. σοβαρές δράσεις για την πρόληψη πολέμων ή για την ειρήνευση όπου ξεφεύγει το πράγμα, αυτοπεριορίζεται σε ελάχιστονες και δευτερεύουσες «δραστηριότητες», όπως περίθαλψη προσφύγων πολέμου – που δεν είναι ασήμαντο έργο – και σε συμβολές εθελοντικών οργανώσεων (ΜΚΟ). Και σε έκδοση δικαιοκριτικών ψηφισμάτων που έχουν τέτοια ισχύ

(κυρωτική και εφαρμοστική) σαν να είναι γραμμένα... στο νερό!

Οι ψευδεπίγραφοι προστατευτισμοί των μεταναστών και προσφύγων – με ηθελημένη σύγχυση των όρων – μετά τον άκριτο πόλεμο στη Συρία και στη Μέση Ανατολή ευρύτερα, για τον οποίο δεν κόπτονται και πολύ (οι δυνατοί της γης) να σταματήσει, όπως προηγουμένως οι σκοποί και σκοπιμότητες των «ανθρωπιστικών βομβαρδισμών» στη Σερβία και των, έγχρωμων, πορτοκαλί κ.α., «Ανοίξεων» (Ουκρανίας, Αραβίας, Μεσανατολής), απεκαλύφθησαν δραματικά. Τα παραπετάσματα συγκάλυψης προθέσεων και στόχων έγιναν διάφανα και διδακτικά. Και φάνηκαν τα πραγματικά νοήματα των λέξεων και των όρων του Newspeak. Οι νέες θεωρίες για τον διωγμό των «μαγισσών του εθνολαϊκισμού» ως διαπραπτουσών έγκλημα καθοσιώσεως κατά του «πολιτικώς ορθού», αυτής της νέας μορφής τυραννίας, και ως άγραφου κώδικα «λυντσαρίσματος», της «πλύσης εγκεφάλου» που δρα αποτελεσματικά με αυτολογοκρισία φόβου και τρόμου, φαίνονταν ότι θα είναι τα αναμφισβήτητα τετελεσμένα. Γιατί έτσι όριζε το πολιτικοδημοσιογραφικό κατεστημένο, το ετερόφωτο και υποταγμένο στα χρηματοπιστωτικά αφεντικά του. Ύστερα οι υποκριτικές διδασκαλίες περί των «ανθρωπίνων δικαιωμάτων» που παραβιάζονται, ως μεγάλων προσχημάτων

για τη δράση των περίεργων και αργυρώνητων σύγχρονων σαλιμπάγκων των «δραστήριων» και πολυδιαφημιζόμενων ΜΚΟ, και ως δήθεν αφορμών των νέων συρράξεων και νέων μορφών πολέμου, με τις λεπίδες των βιντεοσκοπημένων και προβαλλομένων από το CNN (!) – αγνοούσε αυτό άραγε τη σημασία της προβολής; – τζιχαντιστών από τη μια, και με τα drones των «νεοαποικιοκρατών» από την άλλη. Αυτά όλα, σαν νέα τακτική επιβολής και δεσποτείας (του 21ου αιώνα) αποδεικνύεται συν τω χρόνω ότι δεν είναι πλέον θέσφατα. Πειράματα γλωσσικής πλαστότητας και τηλεοπτικής διάδοσης ήσαν. Εκ γενετής αποτυχημένα. Για την επιβολή της νέας πολιτικής θρησκείας: της παγκοσμιοποίησης.

VIII. Μεσότητα και ελευθερία

Η αναλυτική σκέψη τού Αριστοτέλη εισάγει την έννοια, τη μεγάλη δημοκρατική αρχή, της **μεσότητας**. Τη γέννησή της την αποδίδει στην ηθική κοινωνική συνείδηση, που φτιάχνει αρετές μέσω της εμπειρίας και της χρησιμότητας-ωφελιμότητας. Δεν είναι ο μαθηματικός «μέσος όρος». Είναι περισσότερο ο απέχων από την υπερβολή (άκρα) γεωμετρικός και ηθικός «τόπος». Η ηθική είναι παράγωγο του έθους, της συνήθειας, της πείρας που σώζει και ωφελεί. Και κάνει το άτομο και την κοινωνία «επιβιώσιμα». Όχι μόνον κατά ενστικτώδη επιβίωση, αλλά κατ' αρετήν. Γι' αυτό η εγκυρότητα του παραδείγματος (προκειμένου περί ηγεσίας και ηγετών) είναι πρωταρχικό κριτήριο. Παραδείγματος ένεκεν, δεν μπορεί ένας όμιλος πλουσιόπαιδων στο όνομα μιας δήθεν τεχνοκρατίας και ενός «ξερολισμού» και «μυαλοπώλησης» να διδάσκει τους φτωχούς και πεινασμένους... πώς να αντέχουν την πείνα, και τους άστεγους πώς να επιζούν στο κρύο. Είναι πρόκληση. Άγαρμπα τεχνάσματα τής ανακαινισμένης ολιγαρχίας. Έλεος!

Η πρώτη ύλη τής μεσότητας του Αριστοτέλη βρίσκεται στο σχεδόν μυστικιστικό ή αινιγματικό τετράπτυχο τού σοφού (ενός από τους επτά) Κλεόβουλου του Ρόδιου: «**μέτρον άριστον**», «**ο συ μισείς ετέρω μη ποιήσης**» (Βιβλικό-

Χριστιανικό επίσης), «ηδονής κράτει», «βία μηδέν πράττειν». Αυτός είναι ο εμπειρικός τρόπος αυτοδιδασχίας του Αριστοτέλη. Αυτοδιδασχίας προς τον σκοπό τής ενάρετης ευδαιμονίας. Όπου εμφανίζονται προτάσεις περί μεσότητας, μεσαίου χώρου και κέντρου ως διαδικαστικής χρείας και τακτικής, ασύνδετης από τον καλό σκοπό, δεν είναι Αριστοτελικός τρόπος. Μπορεί να είναι τρόπος κακοποιών και δη ένα *modus operandi* των *white collar criminals*, κάλλιστα, εφ' όσον απέχει από τον ενάρετο βίο και σκοπό. Ο Αριστοτέλης ευθέως χορηγεί το προνόμιο να ορίζουν την μεσότητα οι έμφορες, οι χρηστοί και συνετοί άνθρωποι. Αυτοί φέρουν το τεκμήριο της ορθής κρίσεως και δράσης. Και πέραν του ιδεοηθικού τρόπου γενέσεως τής μεσότητας, υπάρχει και ο εμπειρικός τρόπος εφαρμογής της στην κοινωνική οργάνωση. Είναι αυτός της σχηματοποίησης τής **μεσαίας τάξης**. Μεσότητα στο εισόδημα, στην εμπράγματα ιδιοκτησία. Μια ελληνική παροιμία, γεμάτη νόημα και τρόπο αυτοεκτίμησης, έλεγε: «Το πιο ψηλό βουνό είναι το κεφαλόσκαλο του σπιτιού μου»! Και εδώ ας φωτίσουμε μια λεπτομέρεια: Η Ελλάδα κατείχε παγκόσμιο ρεκόρ ιδιοκτησίας και ιδιοκτητών. Κανένας λαός στον πλανήτη δεν είχε το 2010, την «αποφράδα» χρονιά, τόσο πλήθος ιδιοκτητών (κατοικιών, μαγαζιών, οικοπέδων, χωραφιών) ανά χιλίους κατοίκους, όσο ο ελληνικός. Γι' αυτό χτύπησαν οι «δανειστές» με συνεργούς τα εγχώρια νομοθετικά και τραπεζικά όργανα

τους, με τόση μανία και μεθοδικότητα την ελληνική ιδιοκτησία (ΕΝΦΙΑ). Ήταν στρατηγικός τους στόχος. Το ίδιο συνέβη και με τους πτυχιούχους πανεπιστημίων. Μέσω της αναγκαστικής ανεργίας τούς εξώθησαν σε μαζική αυτοεξορία. Για να προσφερθούν προς εκμετάλλευση στις χώρες τού αναπτυγμένου Βορρά. Αναπτυγμένου και πολεμοχαρούς, όπως διδάσκει η ιστορία.

Μεσότητα, ακόμη, που να ισχύει και στο κοινωνικό κύρος, στην αλληλεγγύη, στην ισότητα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, στο πνεύμα τής νομιμότητας, στην πατριωτική ιδεολογία και κουλτούρα, στις σχέσεις συνύπαρξης και καλής γειτονίας με εγχώριους και εξωτερικούς όρους, αυτό είναι η **μεσαία τάξη**. Που δυστυχώς στοχοποιημένη καθώς την έκαναν, βάλλεται ευθέως και χτυπιέται υπερβολικά και παράλογα από τα κέντρα και επιτελεία τής παγκοσμιοποίησης. Και στη θέση της εισάγεται η διευρυνόμενη πτωχοποίηση και εξαθλίωση! Η ιστορία τής Αμερικής, ως διδακτικό παράδειγμα, από το 1776 (από τη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας της) μέχρι διακόσια χρόνια μετά, δηλαδή, το 1976 και 14 χρόνια ακόμη (μέχρι την πτώση τού «υπαρκτού σοσιαλισμού»), είχε ένα ιδεώδες σαν δόγμα εφαρμοσμένης πολιτικής: «*To middleclassify the society*» («*Να κάνουμε όλη την κοινωνία μεσαία τάξη*»). Το

τηρούσαν. Τελευταία, «γλώμιασε». Χωρίς «κάστες» και χωρίς «σέχτες» λοιπόν. Αυτό ήταν το βίωμα τής δημοκρατίας στην Αμερική. Η μεσότητα ορίζει και εξευμενίζει την κοινότητα. Και η «ιεραρχία» όπου θεσμικά χρειάζεται, νοείται μόνον ως λειτουργική αξιοκρατία τής κοινότητας. Δεν πρέπει αυτή να επιστρατεύεται για να «θεραπεύει» τις αντικοινωνικές όσο και αλαζονικές απαιτήσεις των Αριστοτελικών «παρεκκλίσεων» τ.ε. της ολιγαρχίας, δεσποτείας, τυραννίας.

Η αρχή τής Αριστοτελικής μεσότητας, με απόρριψη της «παρά φύσιν», όπως χαρακτηρίζει ο ίδιος, «χρηματιστικής» λογικής τής απληστίας και της σπατάλης, είναι το πολιτικό δίδαγμα των τωρινών καιρών περί του πρακτέου. Η ανεξέλεγκτη συσσώρευση πλούτου, μέσω της «χρηματιστικής οικονομίας», του μόνου τρόπου δίπλα στον πρωτόγονο της αρπαγής και λεηλασίας, σε συνδυασμό με το ακόρεστο των απολαύσεων, ιδού ο ορισμός της καταδικαστέας απληστίας. Ιδού η απόλυτη αδικία. Αυτήν καταδικάζει εκτός των άλλων και ως εκτός μεσότητας συμπεριφορά, ο φιλόσοφος Πανεπιστήμων. Γιατί έβλεπε ότι ο άμετρος πλουτισμός οδηγεί στον μέχρι εσχάτων, στο όριο μέχρι ζωής ή θανάτου, ανταγωνισμό-καννιβαλισμό. Τα έβλεπε τότε, χωρίς να υπάρχουν τράπεζες και χρηματαγορές. Τα προέβλεπε, θαρρείς για το σήμερα. Η «νέα αλήθεια», ευτυχώς μετά τις τελευταίες εξελίξεις σε

Ευρώπη και Αμερική, πάνω σ' αυτά τα χνάρια τής απόρριψης τού άκρατου χρηματοπιστωτικού πλουτισμού φαίνεται να ξαναγράφει την πορεία της.

Ο Αριστοτέλης τονίζει τη σχέση τής **μεσότητας** με τη **δημοκρατία** και της **δημοκρατίας** με την **ελευθερία**: «Θεμελιώδης δημοκρατική αρχή είναι η ελευθερία. Βασικό χαρακτηριστικό τής ελευθερίας είναι ότι κάθε πολίτης γίνεται πότε άρχοντας και πότε αρχόμενος» (Πολιτικά Ζ', 1317β). Αυτό είναι η ευθεία καταδίκη του συστήματος των ελίτ και των golden boys, της «κάστας» και της «καμόρας». Δηλαδή, του άδικου συστήματος που αγνοεί και περιφρονεί τους πολλούς (ως ελεύθερους, ισότιμους, μέσους – της μεσαίας τάξης – και δυνητικούς άρχοντες). Και που ορίζει κάποιους ως **δυναστεύουσα ολιγαρχία**, και **όχι αριστοκρατία**, ως μόνιμη άρχουσα τάξη αυτοχαρακτηριζόμενη και ως «ευεργέτιδα» των δικών της «δημιουργημάτων», τ.ε. των νεόπτωχων, των δουλοποιημένων, των ανέστιων, των πλανήτων και πενήτων, το πλατύ και διευρυμένο «νεολούμπεν», της παγκοσμιοποίησης. Ευεργέτες οι θύτες! Οποία κατάντια! Μέρες του 1789! Πρέπει να ξεφύγουμε από αυτές τις τανάλιες του χρηματοπιστωτικού τρόμου όσο πιο ειρηνικά γίνεται. Δηλαδή, χωρίς γκιλοτίνες και τρομοκρατία! Με τη δύναμη τού νου και όχι με τη δύναμη τού γρόνθου! Αυτό να είναι το επικαιροποιημένο Αριστοτελικό μήνυμα. Αυτό

θα ήθελα να ξαναδιδασχθούμε. Και να το δούμε εφαρμοζόμενο όχι μόνον στη δεινοπαθούσα Ελλάδα του σήμερα, αλλά στην ανθρωπότητα όλη. Γιατί αλλιώς, το πότε θα γίνει μια εθνική κοινωνία περιθώριο και «λούμπεν» που θα υπόκειται στους σφετεριστές, θα είναι απλά ζήτημα χρόνου. Ζήτημα, οπωσδήποτε, προς αποφυγήν.

ΙΧ. Ποιός παίρνει, τί, πότε και πώς

Ένας Αριστοτελικός καθηγητής μου στην Αμερική, ο Χάρολντ Λάσγουελ (Harold Lasswell, 1902-1978), έγραψε μεταξύ άλλων ένα βιβλίο όπου έδινε και ανέλυε με ενάργεια έναν νέο ορισμό τής πολιτικής. Με βάση και κριτήριο τον διανεμητικό και αναδιανεμητικό χαρακτήρα της, ίσως τον πιο θεμελιώδη: *Ποιός παίρνει, τί, πότε και πώς*. Ίσως ο πιο πανάρχαιος ορισμός. Πριν από την ιστορία ακόμη. Από τις εποχές των σπηλαιοδυτών, των λιμναίων και των καρποσυλλεκτών. Και παίρνει (τους καρπούς, το θήραμα, την καλύτερη θέση στη σπηλιά, το σκήπτρο τής εξουσίας, την αρχηγία στην αγέλη-ομάδα) ο πιο δυνατός, ο πιο τιτανομάχος, ο πιο μηχανικός, ο πιο μάγος, ο πιο θεϊκός (Απολλώνιος ή Διονυσιακός) κ.ο.κ. Και πώς; Με βία και δόλο, ή με αξιοσύνη και άμιλλα; Αυτός είναι ο προϊστορικός κύκλος τής ηγεσίας και της ταξικής στρωμάτωσης. Κανείς δεν είδε με την έναρξη του 21ου αιώνα το φοβερό και αφύσικο 1% των τερατωδώς πλουσίων; Που συσώρευσε πλούτο όσο το 99% των άλλων, των φτωχών και των κατεστραμμένων. Ποιά λογική το νομιμοποιεί; Και η φτωχοποιημένη μεσαία τάξη, που διαρκώς συρρικνούται, περιμένουν αυτοί οι άσοφοι μεγιστάνες του πλούτου, να το αποδεχθεί; Πώς; Με τη νάρκωση των ναρκωτικών ή με την κατάθλιψη; Φτιάχνουν οι πάστορες και οι αρχιερείς της διχαστικής

παγκοσμιοποίησης διαρκώς μεγάλα μέτωπα, «παλαιάς κοπής» μάλιστα, όπως δεξιοί αστοί έναντι ακτιβιστών αριστερών, για να κρυφτούν πίσω από αυτά οι ίδιοι και τα αφεντικά τους.

Για να οικονομήσουμε τη συζήτηση, δεν εξαντλούμε όλους τους κύκλους της ιστορίας των συνεπειών της ανισότητας και της αδικίας. Οι συνέπειες συναιρούνται σε μια νομοτελειακή τάξεως αξία, που μοιάζει με σωσίβια του λαού λέμβο. Αυτήν της **επανάστασης**, που οι ψυχικώς άρρωστοι, τα μέλη του αποτρόπαιου club της απληστίας προκαλούν. Με απάθεια αντιμετωπίζουν το ενδεχόμενο οι «κολασμένοι» και οι «καταπιεσμένοι» τής εποχής να εξεγερθούν. Πολλές φορές δίνουν την εντύπωση πως το ενδεχόμενο είναι επιδιωκόμενο. Γιατί άραγε; Νοιώθουν τόσο δυνατοί; Ή είναι τόσο τυφλοί από τα πάθη τους; Τους βλέπουμε, εν σπαργάνοις, ακόμη και στον Όμηρο (όπου ο «μηνύων» Αχιλλέας ονομάζει τον ίδιο τον Αγαμέμνονα «δημοβόρο» δηλ. «λαοφάγο», Ιλιάδα, Α΄, 231), και αργότερα στον Μακιαβέλι (με την κυνική διδασκαλία του), στους βασιλείς και φεουδάρχες του Μεσαίωνα, στους Αυτοκράτορες, στους αποικιοκράτες, μέχρι και στους ολιγάρχες τής εποχής μας, τους κλασσικούς παραχαράκτες τής δημοκρατίας, το ίδιο προκλητικοί και αδίστακτοι. Είναι πάντα εκεί. Παρανοϊκοί και παρερμηνευτές τής μοίρας τους. Νόμισαν πως τα κερδία πλούτη τους (προϊόν και

αποτέλεσμα πολλών παραγόντων, μεταξύ των οποίων ο ιδρώτας τους και ο κόπος τους είναι ο τελευταίος) τους νομιμοποιούν να πατούν και να στύβουν τους αδυνάτους. Τα τραπεζοπιστωτικά πλούτη, τα άλλως καλούμενα και τοκογλυφικά, είναι συντελούμενα πάντα υπό άνισους όρους, μεταξύ του ισχυρού δανειστού-τοκογλύφου και του αδύνατου δανειζόμενου, του ευρισκόμενου σε κατάσταση ανάγκης και αποδεχόμενου ως εκ τούτου τους ορεκτικούς όρους τού «δανειστού». Ποτέ η ιστορία δεν κατέγραψε «τοκογλυφία» μεταξύ ίσων, ισότιμων συναλλασσομένων, πολιτών ή κρατών. Τώρα έχουν εκτραχηλισθεί εντελώς. Η άριστη επιστημονική ταξινόμηση του Αριστοτέλη με την επαγωγική του σκέψη και πρόταση ευδαιμονίας (για τα πολιτεύματα, τη δικαιοσύνη, την αξιοκρατία και την αρετή) παραμένει πάντοτε η πρώτη ύλη των νέων συλλογισμών και των νέων εθνικοπολιτικών επιδιώξεων. Μόνη όμως δεν αρκεί. Χρειάζεται μια επικαιροποίηση και μια συγκριτική συλλογή δεδομένων (ανάλογη με τις 158 πολιτείες του) για να αντιμετωπίσει, όχι απλά με φιλοσοφική διαφωνία και απόρριψη, τη νέα τυραννίδα και νέα δεσποτεία, αλλά πρακτικά και οπωσδήποτε συγκρουσιακά. Με αβρότητες δεν γυρίζει ο τροχός τής ιστορίας.

X. Επίλογος-Συμπέρασμα

Με την παιδαγωγική διδασκαλία στον μαθητή του Αλέξανδρο, για την οποία, άλλωστε, δεν έχουμε ικανή «διδασκτέα ύλη», εκτός από υποθετικούς συγκερασμούς σαν εκείνον του Πλουτάρχου: «*ως Αριστοτέλης συνεβούλευεν αυτό, τοις μεν Έλλησιν ηγεμονικώς τοις δε βαρβάροις, δεσποτικώς χρώμενος...*» (Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης ἢ ἀρετῆς, Λόγος Α΄, 6), ο Αριστοτέλης χτίζει τον χαρακτήρα των νέων (και του Αλέξανδρου) πάνω στον ενάρετο βίο, με στοιχεία που αρμόζουν σε ελεύθερους και ίσους ανθρώπους-«εταίρους», όπως καταδεικνύεται στο περιστατικό στην έρημο της Γεδρωσίας που μας μεταφέρει πάλι ο Αρριανός! Δεν πίνει νερό ούτε ο βασιλιάς, που είναι ο λατρεμένος φίλος και εταίρος, ο αρχηγός και οδηγός, όταν οι στρατιώτες του διψούν! Άλλη αντίληψη ηγεσίας, άλλος πολιτισμός, Αριστοτελικός και γνήσια ελληνικός, εν αντιθέσει προς τον Ασιατικό σατραπισμό και τον σημερινό ελίτικο τρόπο των εταιρικών ηγεμόνων. Θέλω σήμερα να διδαχθώ μ' έναν λόγο ξανά τον ορισμό της τραγωδίας, χωρίς την πλήρη «ανάπτυξη» του δράματος, με «κάθαρση» τιμωρό ή με ήπια *deus ex machina* παρέμβαση. Μια ενστικτώδης ηθική και μια λογική οικονομίας αίματος και ένας τίμιος φιλανθρωπισμός με κάνουν να αναζητώ τη λύση μιας **προληπτικής ειρηνικής επανάστασης**. Και τούτο ενισχύεται από δύο πρόσθετα

αποδεικτικά επιχειρήματα: Ότι οι επαναστάσεις άπασες είναι πολύ αιμοδιψείς. Όχι μόνον για αίμα των υπαιτίων. Αλλά δυστυχώς και με άφθονες «παράπλευρες απώλειες» αθώων. Και ότι η «κάθαρση» έρχεται πάντοτε αργά. Μετά την εκ λάθους ή την εκ δραματικής υπαίτιας συμπεριφοράς αιμορραγία των αθώων!

Από σένα, Σταγειρίτη δάσκαλε της οικουμένης, ζητούμε εμείς οι παντοτινοί μαθητές σου, μια νέα διδασκαλία, επικαιροποιημένη και προσαρμοσμένη στην απόκρουση των νέων κτηνωδών δεδομένων. Που θα αποκρούει και θα βγάζει έξω από τη ζωή των σύγχρονων κοινωνιών τα «πειράματα κλίμακος», τα οποία στήνονται και εφαρμόζονται σήμερα, προκειμένου να συνηθίσουν να βλέπουν οι άνθρωποι τούς συνανθρώπους τους να «καταδύονται» στους κάδους σκουπιδιών για αναζήτηση τροφής, να κοιμούνται στα παγκάκια, να στριμώχνονται στις ουρές των συσσιτίων, και να δεχθούν ας πούμε όλα αυτά σαν κάποιο φυσικό φαινόμενο, σαν τον ήλιο που ανατέλλει. Και να μην μπαίνουν στον «πειρασμό» τής επανάστασης. Αλλά να αποδέχονται τη μοίρα τους. Ποτέ δεν φανταζόμουν ότι οι περιγραφές δυστυχίας του 19ου αιώνα στη βιομηχανοποιημένη και ταξικά διαιρεμένη Αγγλία του Καρόλου Ντίκενς στον «Δαυΐδ Κόπερφιλντ» και στον «Όλιβερ Τουϊστ» ή στις «Χριστουγεννιάτικες Ιστορίες» θα ήσαν αληθινές. Και θα ξανάρχονταν. Και θα οδηγούσαν εν τέλει στον εθισμό και στην εξοικείωση στο

μεγάλο πείραμα που φτάνει στο σημείο ώστε τα μέλη των ευπόρων τής νομενκλατούρας τού σημερινού ύστερου καπιταλισμού, των ζάπλουτων του κόσμου, να θεωρούνται από τους δυστυχείς απόκληρους ότι υπάρχουν αιώνια και αδιατάρακτα. Γι' αυτό και προκαλούν. Δεν είναι λάθος τους. Είναι σχέδιο εθισμού των απορριμμένων νεοπτώχων, των νεοποπολάρων, των νεολούμπεν. Δηλαδή έγκλημα εκ προμελέτης. Ως ακραία υπερβολή, βρίσκεται εξ υπαρχής έξω από το πνεύμα και την ηθική τού Αριστοτέλη.

Οι «νεοδεσπότες» και οι «νεοτύραννοι», οι παμπόνηροι «χρηματιστές», δεν διστάζουν να προβούν ακόμη και σε άλλου είδους «τελικές λύσεις» και σε εκκαθαρίσεις αθώων λαών. Αν δεν υπήρχε η ηθική διδασκαλία τού Αριστοτέλη και τα αιματηρά διδάγματα από τα ιστορικά εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας τού Α' και κυρίως του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, με τις φρικαλεότητες και τα ολοκαυτώματα, έτσι όπως παροξύνονται τα πράγματα, δεν θα απείχαν πολύ από το να επαναλάβουν οι αδίστακτοι προνομιούχοι ολιγάρχες στις νέες συνθήκες τής νέας αποικιοκρατίας τους, τον τρόπο που εφήρμοζαν οι πρόγονοί τους επί των Ινδιάνων της Αμερικής, των aborigines της Αυστραλίας και των Αφρικανών. Πρέπει αυτοί οι «νεοτύραννοι», που δεν είναι παρά οι παλιές ελίτ διαιωνιζόμενες, να ανασχεθούν και να αναιρεθούν τάχιστα. Αυτό ζητούμε και θα θέλαμε να μας διδάξει πρακτικά και ρεαλιστικά στον περίπατό μας στον Ιλισσό και στην ισόβιο

μαθητεία μας στο Λύκειό του ο Αριστοτέλης. Και εμείς να κάμουμε τις διδαχές του πράξη σωτηρίας των λαών και πρωταρχικά του λαού μας. Πριν είναι πολύ αργά.

Και η τελευταία λέξη, δανεική και κάπως «κρυπτική» από τον Γιώργο Σεφέρη:

*Εύτυχισμένος πού ἔκανε τὸ ταξίδι τοῦ Ὀδυσσεά.
Εύτυχισμένος ἂν στὸ ξεκίνημα, ἔνιωθε γερὴ τὴν ἄρματωσιὰ
μιᾶς ἀγάπης, ἀπλωμένη μέσα στὸ κορμί του, σὰν τὶς
φλέβες ὅπου βουίζει τὸ αἷμα.*

.....

*Καὶ παρουσιάζεται μπροστά μου, πάλι καὶ πάλι, τὸ
φάντασμα
τοῦ Ὀδυσσεά, μὲ μάτια κοκκινισμένα ἀπὸ τοῦ
κυμάτου τὴν ἀρμύρα
κι ἀπὸ τὸ μεστωμένο πόθο νὰ ξαναδεῖ τὸν καπνὸ πού βγαίνει
ἀπὸ τὴ ζεστασιὰ τοῦ σπιτιοῦ του καὶ τὸ σκυλί του
πού γέρασε προσμένοντας στὴ θύρα.*

*Θὰ ἔλεγες πὼς θέλει νὰ διώξει τὸν ὑπεράνθρωπο Κύκλωπα
πού βλέπει μ' ἓνα μάτι, τὶς Σειρήνες πού σὰν τὶς ἀκούσεις
ξεχνᾷς, τὴ Σκύλλα καὶ τὴ Χάρυβδη ἀπ' ἀνάμεσό μας·
τόσα περίπλοκα τέρατα, πού δέ μας ἀφήνουν νὰ
στοχαστοῦμε
πὼς ἦταν κι αὐτὸς ἓνας ἄνθρωπος πού πάλεψε
μέσα στὸν κόσμο, μὲ τὴν ψυχὴ καὶ μὲ τὸ σῶμα.*

*Εἶναι ὁ μέγας Ὀδυσσεύς· ἐκεῖνος ποῦ εἶπε νὰ γίνῃ τὸ
ξύλινο ἄλογο
καὶ οἱ Ἀχαιοὶ κερδίσανε τὴν Τροία.
Φαντάζομαι πὼς ἔρχεται νὰ μ' ἀρμηνέψῃ πῶς νὰ φτιάξω κι
ἐγὼ
ἓνα ξύλινο ἄλογο γιὰ νὰ κερδίσω τὴ δική μου Τροία.*

.....
B.Γ.Π.
28.XII.2016

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

A

Αβερρόης 33
 Αγαμέμνων 79
 Άδης 44,45
 Αθήναιος 30
 Αίας 44,45
 Αισχίνης 54
 Αισχύλος 42
 Ακινάτης, Θωμάς 35
 Αλαμπέρ, Ζαν λε Ρον ντ' 33
 Αλβέρτος ο Μέγας 34
 Αλιγκέρι, Δάντης 34
 Ανδρόνικος ο Ρόδιος 34
 Αρριανός 30,81
 Αχιλλέας 30,44,45,79

B

Βαλαωρίτης, Αριστοτέλης 21
 Βεργίνης, Τάκης 21
 Βίσμαρκ, Όττο φον 41
 Βολταίρος 33,36
 Βουσβούνης, Φ. 22

Γ

Γαζής, Άνθιμος 52
 Γαλιλαίος Γαλιλέϊ 16
 Γκλαβάς, Σωτήρης 51
 Γκροζούδης, Χρήστος 19

Δ

Δαρβίνος, Κάρολος 16
 Δημοσθένης 54
 Δίας 44,45
 Διογένης Λαέρτιος 43
 Διόνυσος 23
 Διόσκουροι 45
 Δούκας, Νεόφυτος 52

E

Έρασμος 36
 Ερμής, Αταρνέας 44,45
 Ευριπίδης 42,67

H

Ηρακλής 44,45,46

Θ

Θεόφραστος ο Ερέσσιος 24
 Θέσπις 23
 Θουκυδίδης 17,32

I

Ισοκράτης 54
 Ιωάννης της Αποκαλύψεως 29

K

Καλύβας, Στάθης Ν. 51

Καντ, Ιμμάνουελ 37
 Καποδίστριας, Ιωάννης 52
 Καρτέσιος 35
 Κεμάλ Ατατούρκ 58
 Κέπλερ, Γιοχάνες 16
 Κλεόβουλος ο Ρόδιος 72
 Κοπέρνικος, Νικόλαος 16
 Κοραής, Αδαμάντιος 52
 Κοσμάς ο Αιτωλός 52
 Κούμας, Κωνσταντίνος 52
 Κρέων 42
 Κύκλωπας 84

Λ

Λάσγουελ, Χάρολντ 78
 Λένιν, Βλαντίμιρ 60
 Λέων Στ' ο Σοφός 32
 Λήδα 44,45

Μ

Μακιαβέλι, Νικολό 79
 Μέγας Αλέξανδρος 30,31,81
 Μέγας Πέτρος 58
 Μελάγχθων, Φίλιππος 36
 Μνημοσύνη 44,45
 Μοντεσκιέ 33,43
 Μούσες 44,45
 Μπέκκερ, Αυγούστος
 Εμμάνουελ 16

Ν

Νεύτων, Ισαάκ 16

Ντίκενς, Κάρολος 82
 Ντιντερό, Ντενί 33,36

Ο

Οδυσσέας 29

Όμηρος 30,47,54,59,79
 Όργουελ, Τζορτζ 56,58

Π

Πεισίστρατος 30
 Περικλής 41,54
 Πλάτων 23,27,28,32,34,36,38,
 41,42,54

Πλίνιος 30
 Πλούταρχος 30
 Πολυνείκης 42
 Πυθαγόρας 26,40

Ρ

Ράσελ, Μπέρτραντ 37
 Ρήγας Φεραίος 52,56
 Ρουσσώ, Ζαν Ζακ 33

Σ

Σειρήνες 84
 Σεφέρης, Γιώργος 28,84
 Σιμπλίκιος 34
 Σιμωνίδης ο Κείος 28
 Σκύλλα 84
 Σολωμός, Διονύσιος 56
 Σόλων 55

Σοφοκλής 42

Σταύρου, Θρασύβουλος 22

Συκουτρής, Ιωάννης 24,28

Σωκράτης 54,56

Τ

Τσουκαλάς, Κωνσταντίνος 51

Τυρταίος 56

Φ

Φρίξος 50

Φώτιος 32

Χ

Χάϊντεγκερ, Μάρτιν 37,38

Χάρυβδη 84

Χέγκελ, Γκέοργκ 37

Χομπς, Τόμας 62

**Το όνομα του Αριστοτέλη δεν συμπεριλαμβάνεται στη λίστα των ονομάτων, λόγω πληθώρας αναφορών σε αυτό, μέσα στο κείμενο.*

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΕΝΝΟΙΩΝ ΚΑΙ ΟΡΩΝ

A

αθέμιστος 59,64
 Αθηναϊκή αγορά 18
 Αθηναϊκή δημοκρατία 27,41,48
 Αθηναίων Πολιτεία 59
 Αθωνιάδα 52
 Αιολικός λόγος 26
 Αισθητική 27,28,29
 άκαπνοι 46
 Ακινάτεια αρετή 35
 Αλεξάνδρου Ανάβασις 30
 αλληλοδιδασκτικά σχολεία 22,52
 Άλωση 36,51
 Αναγέννηση 32,36
 ανέστιος 59,64,76
 ανθρωπιστές-ουμανιστές 36,53
 ανθρωπιστικοί
 βομβαρδισμοί 70
 άνιση μεταχείριση ίσων
 ή ομοίων 40
 Ανοίξεις 70
 Αντιγόνη 42
 αντιδραστικός λαϊκισμός 55
 αντιμεταρρύθμιση 36
 αντιπεπονθός 26
 αόρατο επιτελείο 67
 αποικιοκρατία 83
 αποικισμός 50,68,69
 απολίτικος 17

από νάρθηκος 30
 Αργοναυτική εκστρατεία 50
 αρετή 37,40,41,43,44,45,46,47,48,
 55,64,72,80
 αρετολογία 53
 αριστοκρατία 64,76
 Αριστοτέλεια αρετολογία 37
 Αριστοτέλης έφα 40
 Ασιατικός σατραπισμός 81
 Αττική τραγωδία 23,26
 Αττικός λόγος 26
 αφρήτορας 59,64

B

Βάνδαλοι 68
 Βίοι και γνώμαι των εν φιλοσοφία
 Ευδοκιμησάντων 43
 Βίοι Παράλληλοι 30
 βιομηχανική επανάσταση 51

Γ

Γαλλική Επανάσταση 43
 Γεδρωσία 81
 γερμανικός ιδεαλισμός 37
 γκιλοτίνες 76

Δ

δανειστής 53,73,80
 Δάσκαλος 15,34,40,60,61,82

- Δαυίδ Κόπερφιλντ 82
 δημαγωγοί-σοφιστές 55
 δημοβόρος 79
 Δημοκρατία 17,41,47,48,64,67,
 75,76,79
 διαλεκτική 25,37,48,67
 διανεμητική δικαιοσύνη 40
 Διαφωτισμός 32,33,52
 διευθυντήριο 56
 διορθωτική δικαιοσύνη 40,42
 δουλοποιημένοι 76
 Δυτική σκέψη 32
 Δωρικός λόγος 26
- Ε**
- Εγκυκλοπαιδιστές 33,43
 εθνοκαπηλεία 39
 έθνος-κράτος 62,63,66
 έθος-ήθος 66,72
 Είναι και Χρόνος 38
 ελευθερία 17,40,41,47,50,62,
 67,76
 ελέω Θεού βασιλείς 57
 ελέω χρήματος ολιγαρχία 57
 ελίτ 76,83
 εντελέχεια 28,46
 ΕΝΦΙΑ 74
 Επαίων 56
 επανάσταση 51,52,79,81,82
 επιείκεια 41,42
 Επιτάφιος 17,41
 Ερζάτς 17
- ευδαιμονία 40,41,73,80
 Ευριπίδου Τραγωδία 22
- Ζ**
- ζύγι-δίξι-δίκη 41
- Η**
- ηδυσμένο 26
 Ηθικά Ευδήμεια 46,59
 Ηθικά Νικομάχεια 28,40,46,59
- Θ**
- Θεία Κωμωδία 34
 θέσις-αντίθεσις-σύνθεσις 37
 Θουκυδίδειο αξίωμα 41
 Θρησκευτική Μεταρρύθμιση 36
 θύραθεν 32
- Ι**
- Ιησουίτες 37
 Ιλιάδα 30,59,79
 Ινδιάνοι 83
 ισηγορία 17,41,48
 ίση μεταχείριση των ανίσων 40
 ισονομία 17,41
 ισοπολιτεία 41
 ισότητα 41,42,74
 ισότητα εν ελευθερία 40
 ισοτιμία 17,41
 Ιστορίες Περί Ζώων 16
 Ιφιγένεια η εν Αυλίδι 22
 Ιφιγένεια η εν Ταύροις 22

Ιωνικός λόγος 26

Κ

κάθαρσις 23,26,81,82
 καμόρα 76
 καπιταλισμός 83
 καρποσυλλέκτες 78
 κάστα 17,75,76
 καταπιεσμένοι 79
 κολασμένοι 79
 κολονιαλιστές 69
 Κρατύλος 41
 Κριτική του Καθαρού
 Λόγου 37
 Κριτική της Κριτικής
 Δύναμης 37
 Κριτική του Πρακτικού
 Λόγου 37
 Κρίτων 56
 κρυφά σχολειά 52
 Κώδικας των Σαμουράϊ 27

Λ

λαϊκισμός 55
 λαϊκιστές 55,56
 λαοφάγος 79
 λιτότητα 57,68
 Λογική 35,49,53,60,61
 λογικό όν 38,60
 Λόγος 28,49
 Λουθηρανική μεταρρύθμιση 36
 λούμπεν 76,77,83

Μ

μάγισσες του εθνολαϊκισμού 70
 μαζοποιημένοι 63
 μαζοποίηση 63
 μάστιγα του θεού 67
 Μεγάλη του Γένους Σχολή 52
 μέγας ταξινόμος 40
 μεσαία τάξη 55,73,74,76,78
 Μεσαίωνα 32,79
 Μέσοι Χρόνοι 69
 μεσότητα 24,72,73,74,75,76
 μεταναστευτικές ροές 69
 μεταρρύθμιση 57
 Μετά τα Φυσικά 34,37
 Μεταφυσικά 59
 μεταφυσική 34
 Μετεωρολογικά 16
 μέτρον άριστον 72
 Μηδικά 49,54
 μηνύων 79
 Μηχανικά 16
 Μικρά Φυσικά 16
 μικροεθνικισμός 63
 μίμηση 23,24,25,27,28
 μιμητική 28
 μιντιοκρατία 66
 ΜΚΟ 69,71
 μονήρεις άνθρωποι 47
 μονόχορδο κανονάκι 26
 μορμολύκειο 55
 Μπουσίντο 27
 μυαλοπώληση 72

Μυριόβιβλος 33
Μωρίας εγκώμιον 36

N

νέα αλήθεια 75
νέα δεσποτεία 71,80
νέα θεολογία 32
νέα τάξη 56,63,66
νέες χώρες 51
νέμεσις 26
νεοαποικιοκράτες 57,71
νεοδεσπότες 83
νεοποπολάροι 83
νεόπτωχοι 76
νεοταξίτες 62
νεοτύραννοι 83
νεοφώτιστοι 32,68
νοήμον ον 53
νόμος της αντιφάσεως 60
νόμος τής του τρίτου
 αποκλείσεως 60

Ξ

ξερολισμός 72

O

οδύνη του καλώς πράττειν 37
ΟΗΕ 69
οικονομικο-πολιτικές
 ενώσεις 66
Όλιβερ Τουΐστ 82
ολιγαρχία 57,66,72,75,76

ολοκαυτώματα 83
ομότεχοι 69
όντως ον 34
Όργανο 35,59,60
Ορθοδοξία 52
ορισμός της τραγωδίας 21,22,81

Π

παγκοσμιοποίηση 56,57,63,65,71,
 74,76,79
Παγκόσμιος Πόλεμος Α΄ 83
Παγκόσμιος Πόλεμος Β΄ 83
Πανεπιστήμων 16,75
πειράματα κλίμακος 82
πένητες 76
περαίνουσα 23,26
Περί Ουρανού 16,34
περί πίστεως 35
Περί της Αλεξάνδρου
 τύχης ή αρετής 81
Περί Φυτών 16
Περί Ψυχής 34,35
Ποιητική 23,24
πόλις-κράτος 62,63
πολίτευμα της σιωπής 48
πολίτευμα του λόγου 48
Πολιτικά 43,46,47,59,61,67,76
πολιτικό όν 17,62
πολιτικώς ορθόν 56,70
πράγματα εκτός συναλλαγής 68
προκειμένας 60
προληπτική ειρηνική επανάσταση 81

Πύδνα 51

P

Ρητορική 48,54,57
 Ρητορική εις Αλέξανδρον 57
 ρομποτοκομπιουτερικό 56
 Ρωμαϊκοί χρόνοι 32

Σ

Σαλαμίνα 55
 σαλτιμπάγκοι 71
 σεισάχθεια 56
 σχέτες 66,75
 σκεπτικισμός 35
 σπηλαιοδύτες 78
 σπήλαιο του Πλάτωνα 61
 Σταγειρίτης 23,64,82
 Σταυροφορία Δ' 51
 συμπέρασμα 60
 συναγωγή 34
 συνθήκη Κιουτσούκ
 Καϊναρτζή 53
 σύνολο φαύλων 45
 σχολάρχες 38
 σχολαστικισμός 35,36
 Σχολή των Ιησουϊτών 36

T

τάλαντον 29
 τζιχαντιστές 67,71
 τίσις 26
 τοκογλυφία 80

τοκογλύφος 80

Το Πνεύμα των Νόμων 43

Τραγικοί 30,54

Τσακόνικος λόγος 26

τσομπανόσκυλα 66

Τυπική Λογική 59,60

τυραννίδες 63,64,80

Υ

Ύμνος προς την Αρετή 43

υπαρκτός σοσιαλισμός 74

Φ

φαινομενολογικές ερμηνείες 38

φιλοσοφικά itinéraires 59

Φιλόσοφος 23,33,34,38,46,75

Φραγκοβενετοκρατία 51

Φυσικά 30,34,59

φυσιογνώστες 16

φυσιδίφες 30

X

χορός 24,25

χρηματιστές 56,64,83

χρηματιστική 64,68,75

χριστιανικός Αριστοτελισμός 35

Χριστουγεννιάτικες Ιστορίες 82

Ξενογλώσσα**A**

aborigines 83

aequitas 41

C

casus belli 39

clubs 56,79

CNN 71

cogito ergo sum 35

D

deus ex machina 81

doctor universalis 35

drones 71

G

golden boys 66,76

I

in vitro 25

in vivo 25

ISIS 67

It's economy stupid 67

M

Magna Aula 32

Magna Graecia 50

MEDIA 18

modus operandi 73

moralist 36

N

Newspeak 56,70

R

res extra commercium 68

S

slave drivers 56

statesman 54

stubborn 16

summum jus, summa injuria 42

T

the survival of the fittest 65

to middleclassify the society 74

U

ut pictura poesis 28

W

white collar criminals 73

Εικόνα Οπισθόφυλλου

Μία από τις 23 πλάκες της ζωφόρου του Επικούρειου Απόλλωνα της Φιγαλίας, γενέτειρας του Β.Γ.Π., που απεικονίζει την αρχέτυπη μάχη Κενταύρων-Λαπιθών, ήτοι του πρωτόγονου και ενστικτώδους στοιχείου με τον Λόγο. Οι δώδεκα πλάκες έχουν ως θέμα την Κενταυρομαχία και οι έντεκα την Αμαζονομαχία. Αρπαγμένες και κλεμμένες το 1812 από την πολυεθνική συμμορία των Ευρωπαίων αρχαιοκαπήλων, που αποτελείτο από Βρετανό αρχαιολόγο Charles Robert Cockerell, τον Δανό αρχαιολόγο, θεολόγο και φιλόλογο Pete Oluf Brønsted, τον άλλο Δανό φιλόλογο και μουσικό Georg H.C. Koës, τον Γερμανό αρχιτέκτονα Carl Haller von Hallerstein, τον επίσης Γερμανό ζωγράφο Jakob Linckh και τον Εσθονό βαρόνο Otto Magnus von Stackelberg. Βρίσκονται και αυτές οι πλάκες στο Βρετανικό Μουσείο, στριμωγμένες σε μια μικρή αίθουσα σαν πατάρι, δίπλα από τη μεγάλη αίθουσα όπου τα γλυπτά του Παρθενώνα που άρπαξε το 1803 και το 1812 ο Th. Elgin (Ελγίνος).—

